

Stjepan Ćosić

Zavod za povijesne znanosti HAZU
Dubrovnik

DUBROVNIK U ILIRSKIM POKRAJINAMA

U kontekstu nastanka i ustroja Ilirskih Pokrajina raščlanjuje se francuska uprava u Dubrovačkoj Pokrajini te se na temelju izvora prate društvene i političke promjene koje su uslijedile. Posebno se razmatraju događaji tijekom protufrancuskog ustanka 1813./14. koji su u sprezi s nizom vanjskopolitičkih čimbenika doveli do priključenja dubrovačkog područja Habsburškoj Monarhiji.

Po ukinuću Republike od strane Francuza 31. siječnja 1808. dubrovačko je područje tvorilo zasebnu teritorijalno upravnu cjelinu, formalno u sklopu francuskog Italskoga Kraljevstva sa središtem u Milanu. Doba okupacije i neposrednog dokinuća samostalnosti (1806.-1808.), te ustroja francuske uprave (1808.-1809.), predstavlja po mnogo čemu prekretnicu i početak novog, odjelitog razdoblja povijesti dubrovačkoga kraja.¹

Ukinuće starog aristokratskog sustava, financijski i gospodarski slom, te uništenje i zapljena dubrovačkog brodogradnja, uz katastrofalne učinke rusko-crnogorskog napada 1806., samo su najvažniji događaji koji potresaju Dubrovnik u to doba. Posljedice su bile sudbonosne i trajne. U idućem razdoblju dubrovačko područje se od bogate i prosperitetne pomorske republike pretvorilo u periferiju, najprije francuske a potom, za čitavo jedno stoljeće, austrijske imperije.

Poslije jednoipogodišnjeg razdoblja učvršćivanja, francuska je vlast u Dubrovniku krajem 1809. poprimila nove, trajnije organizacijske okvire. Ratna situacija i Napoleonove pobjede u srednjoj Europi uvjetovale su jače povezivanje Dubrovnika s Francuskim Carstvom, što je potrajalo sve do Napoleonovoga poraza i francuskoga povlačenja krajem 1813. To je razdoblje uklopljenosti Dubrovnika u Ilirske Pokrajine, francusku geostrategijsku tvorbu sastavljenu uglavnom od osvojenih zemalja na hrvatskom i slovenskom etničkom području. S obzirom da su ukupne dubrovačke prilike tada bile bitno determinirane centralističkom upravnom politikom, potrebno je prikazati cjelovitu strukturu vlasti u Ilirskim Pokrajinama, te problematiku vezanu za njihov nastanak i relativno brzi slom.

Nastanak i ustroj Ilirskih Pokrajina

Schönbrunnškim mirom od 14. listopada 1809. austrijski car Franjo I. bio je prisiljen odreći se unutarnjoaustrijskih zemalja, bivših mletačkih posjeda u Istri i čitave Hrvatske južno od Save,

¹ O ukinuću Republike i ustroju francuske uprave 1808. i 1809. kao i o literaturi u vezi s tim razdobljem usp. Stjepan Ćosić, »O slomu Republike i ustroju francuske uprave u Dubrovniku 1808. i 1809.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 33 (1995): 177-202, čiji tematski nastavak predstavlja ovaj rad.

uključujući Vojnu krajinu. Istoga dana Napoleon je dekretom priključio te zemlje Dalmaciji i Dubrovačkom području, proglašivši tako novu državnu zajednicu - Ilirske Pokrajine (Les Provinces Illyriennes). Dekretom je ustanovljeno sedam pokrajina s upravnim središtima: Kranjska (Ljubljana), Koruška (Beljak), Istra (Trst), Civilna Hrvatska (Karlovac), Dalmacija (Zadar), Dubrovnik i Kotor (Dubrovnik) i Vojna Hrvatska kao pokrajina pod posebnom vojnom upravom. Nova državna zajednica obuhvaćala je 55.000 km² i 1.556.000 stanovnika.²

Dva su osnovna vanjskopolitička razloga zbog kojih se Napoleon odlučio za stvaranje Ilirije. Posjedovanje obiju obala Jadrana bilo je neophodno za provođenje kontinentalne blokade, a Pokrajine su mogle poslužiti i kao baza za prodor preko Balkana na istok. Stvaranjem Ilirije prekinut je dodir Austrije i Engleske morskim putem preko Hrvatskog primorja i Trsta, dok je na kopnu osigurana francuska tranzitna trgovina i put za uvoz makedonskoga pamuka i druge robe iz Turske. To je ojačalo francuske strategijske pozicije u odnosu na eventualnu pomoć Turskoj protiv Rusije ili pak, za daljnji prodor prema istoku. Zbog tako značajne uloge u francuskoj politici, funkcija Vojne krajine ostala je nepromijenjena. Štoviše, Napoleon je Iliriji pridavao značaj markgrofovije iz doba Karla Velikoga, a čitavo područje Pokrajina predstavljalo je znatne resurse za česta novačenja i popunu francuske vojske i mornarice.³

Bonaparte je 25. prosinca 1809. izdao dekret o privremenom ustroju Ilirskih Pokrajina. Naziv države Napoleonu je vjerojatno sugerirao Marmont, koji je bio pod utjecajem malobrojnih građanskih i revolucionarnih krugova u Dalmaciji, Dubrovniku i Kranjskoj, te je njime želio dati potporu osjećaju zajedništva i oživljavanju stanovite teritorijalne svijesti kod srodnih naroda koji su nastavali prostor Pokrajina. U tom je smislu Marmont otišao korak dalje od Napoleonovog koncepta pokušavajući djelatno utjecati na kulturne, jezične i ostale integracijske procese, posebice u Dalmaciji i Dubrovniku.⁴

² Najpotpunije podatke o Ilirskim Pokrajinama pružaju djela: Bogumil Vošnjak, *Ustava in uprava Ilirskih dežel*. Ljubljana: Matica slovenska, 1910.; Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797. a 1815*. Paris: Picard et Fils, 1893: 350-398; Tullio Erber, *Storia della Dalmazia dal 1797. al 1814. Programma dell'Ginnasio superiore di Zara*. Zadar: poseban otišak, (1886-1891); Petar Karlič, *Kraljski Dalmatin (1806.-1810)*. Zadar: Matica Dalmatinska, 1812: 153-163; Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest III dio*. Zagreb: Matica hrvatska, 1913: 100-109; Melitta Pivec-Stelè, *La vie economique des provinces illyriennes*. Paris: 1930.; Monika Senkowska-Gluck, *Rzady napoleonskie w Ilirii 1809-1813*. Wrocław: Polska akademia nauk Institut historii, 1980.

³ Đorđo Samardžić, »Motivi formiranja Ilirskih Provincija i položaj Marmonta kao generalnog guvernera.« *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 5 (1957): 333-360.

⁴ Raščlamba ideološkog sadržaja »ilirstva« u okviru francuske politike, kao i prethodno slojevito i različito tumačenje toga pojma te s tim u svezi i pitanje davanja naziva Pokrajinama, predstavlja posebnu temu. O tome djelomično piše Drago Roksandić, koji se u sklopu dubiozne teze o francuskom »ilirstvu« i motivaciji za stvaranje Pokrajina oslanja na nekoliko rukopisa i pisama pojedinih suvremenika i francuskih dužnosnika (Drago Roksandić, »Francusko imperijalno ilirstvo u Ilirskim pokrajinama.« *Jugoslavenski istorijski časopis* 3 (1987): 17-35). Navedeni izvori ipak ne pružaju argumente koji umanjuju Napoleonov osnovni poticaj za stvaranje Ilirije, a to je vojno strateški značaj toga prostora u kontekstu francuske istočne politike. S obzirom na geostrategijsku presudbu o Ilirskim Pokrajinama u sklopu Napoleonove istočne politike, sve ostale namjere pojedinih dužnosnika imaju sporednu važnost. To potvrđuje i mnoštvo primjera iz Napoleonove korespondencije koji dokazuju da car, kao glavni kreator politike, nije ni pomišljao na etničko-integrativne i nacionalne kombinacije u samim Pokrajinama, a kamoli šire prema istoku, gdje je jačao utjecaj njegovog glavnog neprijatelja - Rusije. Tome usuprot, Napoleon je Iliriju, posebno istočnojadransku obalu, smatrao kulturno, a dijelom i etnički - talijanskim prostorom. To dokazuje i Dandoloва politika u Dalmaciji, kao i kasnije vojnostrategijsko jedinstvo Italije i Ilirije (Usp. Melitta Pivec-Stelè, »Motivi ustanovitve Napoleonove Ilirije.« *Narodna starina* 22 (1930): 91-94; Đ. Samardžić, »Motivi formiranja Ilirskih Provincija...: 333-360). Svakako treba lučiti raznorodnu ideju o ilirskom nazivu Pokrajina od kasnijih interpretacija toga pojma. Glede naziva Pokrajina ne bi trebalo zanemariti i činjenicu da je francuska vlast na osvojenome prostoru u neoklasicističkoj maniri oživljavala antičko zemljopisno nazivlje. Što se tiče eventualnoga ideološkoga sadržaja, vjerojatno i za »ilirstvo«, koje uostalom ima i dugu prefrancusku povijest, u to doba vrijedi ono što Roksandić konstatira za francusku političku ideologiju u cjelini - da se pokušalo oblikovati post festum, pa ga karakteriziraju značajnski previdi i proturječja (str. 22). Autor se, sugerirajući odgovor, u zaključku pita »koliko je ... sve što se učinilo od 1809. do 1813. djelovalo i neovisno od oficijelnih namjera, u skladu s dubinskim povijesnim tokovima u južnoslavenskom prostoru« (str.35), postavljajući

Glavni grad Ilirije i središte upravne, vojne i sudbene vlasti bila je Ljubljana. Generalnim guvernerom (namjesnikom) imenovan je Marmont, a za generalnog intendanta financija, tj. nositelja civilne uprave postavljen je državni savjetnik Dauchy. Ovaj trajni dualizam uvjetovao je stalno miješanje kompetencija i slabu efikasnost institucija vlasti. Privremeni dekret iz 1809. bio je nepotpun pa je praksa zahtijevala stalno izdavanje novih uredbi. Na djelu je bio pravni partikularizam kao posljedica različitog povijesnog i gospodarskog razvoja, te upravnog i kulturnog nasljeđa u Porajinama.⁵

Zbog stalnih pregovora s Austrijom o teritorijalnim kompenzacijama (1810., 1812. i 1813.), u kojima je Ilirija bila glavni ulog, Napoleon se nije žurio oko njezina definitivnog uređenja. No, to i nije bila laka zadaća za tako specifičnu zajednicu. Pet različitih sustava uprave s feudalnom gospodarskom podlogom predstavljali su nerješiv problem u stvaranju novog upravnog i političkog modela. Najveća zapreka ustroju nove vlasti bila je neujednačenost zatečene upravne strukture, dok su društveni odnosi bili nešto sličniji. Državnopravni položaj Pokrajina u odnosu na Francusku nije bio nigdje posebno određen, budući su one priključene dekretom a ne ustavom. Osim toga, u Ilirske Pokrajine uvedeni su samo neki manje važni francuski zakoni a vlast je stalno zaobilazila ključno rješavanje feudalnog i zemljišnog pitanja. Veze Ilirije i Francuske i pored toga su bile vrlo uske, budući da je guverner bio stalno odgovoran ministrima u Parizu. Uzimajući u obzir sve posebnosti, Ilirske Pokrajine možemo definirati kao francuske zemlje stečevine s nekim elementima državnosti. Naime, stanovnici Pokrajina imali su vlastito državljanstvo i prebivalište, putovnice i osobne isprave. Ilirija je imala čvrste granice, te se zbog kontinentalne blokade strogo vodilo računa o prometu putnika i roba. Poslije Marmontovog boravka u Parizu i požurivanja državne komisije, donesen je 15. travnja 1811. konačni dekret o uređenju Ilirskih Pokrajina. Taj je dokument predstavljao neuspjeli kompromis, budući da je njime ozakonjena mješavina postojećih institucija i tradicija u pojedinim pokrajinama s normama građanskog društva i suvremenog francuskog zakonodavstva. Dekret nije pružio cjelovito rješenje upravnog ustroja, pa je i u idućem razdoblju bilo nužno izdavanje mnogih posebnih naredbi uz preinake važećih propisa.⁶

Zbog loše definiranih ovlasti sve se više zaoštravao sukob guvernera i intendanta. Guverner je imao kompetencije zapovjednika vojske, mornarice i narodne straže a imenovao je sve niže činovnike, potvrđujući one koji su postavljeni iz Pariza. Pravosuđe i opća uprava u načelu su bile potpuno u njegovim rukama, pa je u tom smislu on bio ovlašten kontaktirati s carem i ministrima carstva. Na tom se polju njegovo djelovanje miješalo s ovlastima intendanta financija, čija uloga nije bila u potpunosti definirana. Taj je položaj zamišljen kao transmisija izvršne vlasti, budući da je u suradnji s državnim sekcijama (ministarstvima) trebao nadzirati rad svih upravnih tijela. Generalnom intendantu bili su podložni intendanti i delegati na čelu pokrajina. Dekretom iz 1811.

tako čitav problem izvan znanstvenih okvira. Jasniji se odgovori trebaju tražiti na konkretnoj razini u pojedinim pokrajinama. O značenjskoj i sadržajnoj složenosti i suodnosu »ilirstva«, »slovinstva« i »hrvatstva« u to doba, svjedoči i Stullijeva raščlamba tih pojmova u Rječosložju. O nedvojbenom Marmontovom suprotstavljanju Dandolovoj talijanizaciji te njegovoj potpori hrvatskim jezikoslovcima piše Frano Baras, »Maršal Marmont i hrvatski jezik.« *Radovi Pedagoške akademije u Splitu 2* (1977): 57-79.

⁵ B. Vošnjak, *Ustava in uprava Ilirskih dežel...*: 110. Za razliku od ostalih autora, Đ. Samardžić, »Motivi formiranja Ilirskih Provincija...: 351-360, dobro uočava da je razdoblje između dvaju dekreta (1809.-1811.) zapravo provizorij jer privremenim dekretom iz 1809. nije uređena upravna i sudbena vlast u pojedinim pokrajinama već su samo ustrojena središnja tijela. To se posebno očituje u Dubrovniku, gdje je i poslije 1809. gotovo u potpunosti ostao na snazi Marmontov upravni i sudbeni sustav iz 1808.

⁶ Tekst dekreta tiskan je u zbirci *Recueil de lois, decrets et reglements a l'usage des Provinces Illyriennes de l'Empire. Tome V.* Paris: 1812. Postoji i istovjetan prijepis u dubrovačkom Povijesnom arhivu, *Acta Gallica* 1811. posebne pozicije. Dekret je stupio na snagu 1. siječnja 1812.

uvodena je i funkcija generalnog komesara pravosuđa koju je obnašao barun Coffinhal, pa je to prouzročilo daljnji razdor unutar Glavne uprave (Le Gouvernement General) koju su činila ta tri najviša dužnosnika. Uz dva člana ljubljanskog Prizivnog suda, Glavna uprava je tvorila Malo vijeće koje je djelovalo kao vrhovni sud za teže građanske sporove, a preispitivalo je i sve policijske odluke. Među važne državne činovnike spadali su načelnici državnih uprava za carinu, hipoteke, demanijalna dobra, ceste i mostove, šume i vode itd. Jedan od važnijih službenika bio je i glavni rizničar kojemu su bili podložni svi pokrajinski rizničari. Ovi su magistrati činili Intendantski savjet na čelu s generalnim intendantom. U svakom većem mjestu postojalo je vojno zapovjedništvo, policija i žandarmerija, tako da se sukob vojne i civilne vlasti očitovao na svim razinama.

Pokrajine na čelu s intendantima dijelile su se na manje teritorijalne jedinice, okruge (distrikte), kotareve (kantone) i općine. Upravu su u okruzima obnašali poddelegati, a kotarevi su predstavljali samo teritorijalne jedinice. Gradskim općinama s više od 2.500 stanovnika upravljao je gradonačelnik (maire) uz pet gradskih vijećnika koji su po redosljedu obnašali dužnost mairea. Manjim općinama na čelu su bili sindici sa zamjenicima, a u selima seoski glavari.⁷ Općine su djelovale kao upravno izvršne jedinice čija su vijeća imenovana od središnjih vlasti. Teritorijalna podjela i ustroj novih organa vlasti tekao je sporo i neujednačeno tako da se u svim pokrajinama ustalio tek tijekom 1812., a i te godine je bilo izmjena propisa vezanih za općinsku upravu.

Sudbena vlast se formirala još sporije. Dekretom od 15. travnja 1811. (čl. 249 i 250), bilo je predviđeno da francuski zakoni stupe na snagu i u Iliriji ali je to bilo gotovo nemoguće s obzirom na zatečene raznolike društvene i pravne odnose u Pokrajinama. Stoga je 30. rujna 1811. morao biti donesen i poseban pravosudni dekret, a nešto kasnije (5. ožujka 1812.) i njegovo tumačenje od strane generalnoga komesara za pravosuđe.⁸ Tim najvažnijim zakonodavnim dokumentima u Ilirskim Pokrajinama se tek djelomično preuzima francusko pravosuđe, pa te uredbe, poput upravnog dekreta, predstavljaju neuspjeli kompromis, osobito u rješavanju feudalnog pitanja. Načelno je u svakom kotaru trebao biti imenovan pomirbeni sudac. U sjedištima pokrajina, i u još nekim većim gradovima, utemeljeni su prvostupnjevni sudovi, a u Ljubljani, Zadru i Dubrovniku uz njih su djelovali i prizivni sudovi. Osim toga, u trgovinskim postupcima presuđivali su trgovinski sudovi u Rijeci, Trstu, Ljubljani i Dubrovniku.

Tijekom čitavog razdoblja svoga postojanja, Ilirske Pokrajine nisu se mogle financijski konsolidirati. Veliki kontingent vojnika opterećivao je državnu blagajnu koja se morala puniti samostalno, domaćim porezima, monopolom i carinama, bez pomoći iz Francuske. Otegotnu okolnost predstavljao je austrijski državni bankrot 1811. koji se posebno odrazio na gospodarsko stanje u Koruškoj, Kranjskoj i Hrvatskoj. Znatna sredstva bila su potrebna za organiziranje složene porezne uprave i administracije državnih dobara. Godine 1810. državni deficit je iznosio 6.334.000 franaka da bi se 1811. popeo na čak 7.780.000 franaka.⁹ Zbog kontinentalne blokade vladali su strogi carinski propisi, što je otežavalo svaku mogućnost trgovine, a pomorstvo je bilo paralizirano engleskom kontrablokadaom na Jadranu.

⁷ Za opći uvid u upravno teritorijalni ustroj Ilirskih Pokrajina usp. Đorđo Samardžić, »Provincijska, distriktiska i opštinska uprava u našim zemljama za vrijeme francuske vladavine.« *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 15 (1967): 479-501.

⁸ »Décret de 30. Septembre 1811. sur l'Organisation judiciaire en Illyrie.« *Bulletin des lois de la République française* 396 (1811). *Arrêté de S.E. le gouverneur general des Provinces Illyriennes du 5. mars 1812. pris sur la proposition de Mr. le baron de l'Empire Coffinhal commissaire général de justice en Illyrie.* Trieste: 1812. Također i prijepisi obaju dekreta u *Acta Gallica* 1811., posebne pozicije.

⁹ B. Vošnjak, *Ustava in uprava Ilirskih dežel...* 206.

Teške političke, ratne i gospodarske prilike u Iliriji dovodile su do sve većeg nezadovoljstva među širim slojevima stanovništva. Uzroci su u svim pokrajinama bili višestruki. Francuzi nisu mijenjali zatečene zemljišne odnose, tretirajući ih u načelu kao privatnopravne ugovorne obveze. Uloga arbitra, koju su nastojali igrati među suprotstavljenim društvenim skupinama, donijela im je najprije nepovjerenje, a zatim i neprijateljstvo kako plemstva i zemljovlasnika, tako i kmetova. Zbog velikog deficita stalno se zaoštavao porezni sustav. Uz mnogobrojne neizravne poreze postojalo je čak 13 oblika izravnih poreza koji su uvelike opterećivali stanovništvo.¹⁰ Razrez poreza u pojedinim pokrajinama nije bio ujednačen, pa je to izazivalo još veće ogorčenje. Niz prisilnih novačenja, provedenih sustavno od 1810., te tlaka zbog gradnje mreže putova, nagnali su niže slojeve puka i seljaštva protiv Francuza. Strogi carinski propisi pridoinijeli su razvoju krijumčarenja na kopnu i gusarstva na moru, pa je i trgovački usmjerenom građanstvo time bilo teško pogođeno.

Loše stanje očitovalo se i čestim smjenama na vrhu francuske administracije. Marmont je obavljao dužnost guvernera do veljače 1811., kada je, razočaran odredbama dekreta o upravi, otišao na španjolsko bojište napustivši zauvijek naše krajeve. Zamijenio ga je general Henri Bertrand, koji je ostao na tom položaju do ožujka 1813., kada se priključio Napoleonu u Saskoj. Zakratko ga je naslijedio general Andoche Junot, kojega je u srpnju 1813. zamijenio bivši šef Napoleonove policije Joseph Fouché, koji je već početkom listopada morao odstupiti zbog prodora saveznika. Smjenjivali su se i generalni intendanti financija. Dauchy je na toj dužnosti bio do siječnja 1810., kada ga je naslijedio Belleville do 27. rujna 1811. Posljednji intendant bio je Chabrol de Crouzol. Ovako česte smjene visokih dužnosnika dovoljno govore o njihovoj nezahvalnoj zadaći.

Ukinuće Ilirskih Pokrajina, jednako kao i njihovo stvaranje, bilo je u svezi s vanjskopolitičkom situacijom. Usporedo s potiskivanjem Napoleona iz Rusije krajem 1812. i njegovim vojnim neuspjesima početkom 1813. pojačane su engleske akcije na moru i austrijski napadi na kopnu, tako da su se Francuzi bez većeg otpora morali povući na strateški povoljnije pozicije. Pored svih nedostataka francuskog koncepta Ilirskih Pokrajina, tim je upravnim i sudbenim modelom začet suvremeni administrativni ustroj u hrvatskim i slovenskim krajevima, a rušenjem institucija staroga poretka otvoren je prostor širenju građanske ideologije.

Ustroj vlasti i društvene prilike u Dubrovačkoj Pokrajini tijekom 1810.

Priključivši se sklopu Ilirskih Pokrajina kao zasebna upravno teritorijalna jedinica, dubrovačko je područje zajedno s Bokom Kotorskom već imalo donekle izgrađen upravni i sudbeni sustav koji su Francuzi ustrojili 1808. i 1809. Tijekom 1810. taj se administrativni aparat proširivao novim službama, da bi konačan oblik zadobio tek provođenjem upravnog i sudbenog dekreta iz travnja i rujna 1811. Takav ustroj vlasti potrajao je do francuskog sloma, tako da razdoblje od 1810. do kraja 1813. predstavlja zapravo drugu fazu francuske uprave u Dubrovniku. Ilirske Pokrajina bile su izrazito centralistički uređene, pa je dubrovački administrator Garagnin, koji je do tada djelovao gotovo samostalno ili izravno po Marmontovim uputama, sada postao samo izvršitelj naredbi središnjih institucija u Ljubljani. On je, naime, imao ulogu pukog izvršnog službenika u subordinacijskom lancu nove državne cjeline. Širenjem francuske vlasti, na vrhuncu Napoleonove moći, dubrovačko područje postaje samo administrativna jedinica na periferiji carstva,

¹⁰ Podaci se odnose samo na Dubrovačku Pokrajinu, *Acta Gallica* 1811. br. 65, tit. I, rub. 3 i br. 66, tit. I, rub. 6.

gubeći zbog toga strategijsku važnost iz prijašnjeg razdoblja. Poslije uspješnog osvajanja i učvršćenja političke vlasti, francuska uprava u Iliriji provodi nove mjere kojima nastoji financijski i gospodarski potencijal Pokrajina usmjeriti u skladu sa svojim interesima. Relativno važno mjesto koje je Dubrovniku pripalo novim ustrojem, u svezi je s težnjom Francuza da ponovno pokušaju razviti pomorsku trgovinu kao važni izvor državnih prihoda.¹¹ Međutim, ti su planovi bili neostvarivi zbog potpune engleske dominacije na moru, organiziranog gusarstva i pljenidbe malobrojnih dubrovačkih i bokeljskih brodova. Za Ilirske Pokrajine Napoleon nije predvidio nikakav izvor financiranja pa je i Dubrovačka Pokrajina, vlastitim приходima trebala izdržavati vojsku i upravu. Da bi se suzbio veliki deficit, generalni intendant financija je u idućem razdoblju organizirao poreznu i carinsku administraciju, te upravu nad državnim monopolima (duhan i sol) i dobrima koja su se davala u zakup (demanijalna uprava). Golemi birokratski aparat, potreban za provođenje ovakvog ustroja, nadilazio je platežne mogućnosti stanovništva i gospodarske resurse zemlje, pa je i to bio jedan od čimbenika brzoga sloma francuske vlasti.

U prvim mjesecima postojanja Ilirskih Pokrajina u Dubrovniku nije došlo do važnijih promjena. Ime i pečat nove države rabe se u dokumentima tek od ožujka 1810., kada italsku zastavu na dubrovačkim zidinama zamjenjuje francuska. Od tada se i Garagnin, u skladu s novim ustrojem, naziva intendantom.¹² Upravni i sudbeni ustroj proveden 1808., 1809. bio je na snazi i tijekom 1810. U siječnju su Dauchy i Marmont zatražili od Garagnina detaljno financijsko izvješće sa statističkim pokazateljima i proračunom za tekuću godinu. Prema opsežnom Garagninovom odgovoru možemo cjelovito rekonstruirati stanje na dubrovačkom području neposredno prije uvođenja novoga ustroja. Središnjoj upravi na čelu s Garagninom bili su podređeni delegati u Stonu i Cavtatu. Stonski delegat Luko Gozze bio je nadređen kancelarima u Slanom, Orebiću i na Mljetu, a vodio je poslovanje stonske solane i skladišta soli. Na Lastovu je, zbog udaljenosti i učestalog gusarstva, vlast obnašao od Marmonta imenovani guverner Vlaho Kaboga. Složenu financijsku djelatnost je uz glavnog blagajnika Marka Milli Boškovića obavljalo još nekoliko službenika. U carinskom uredu su uz šefa carine Luka Drobca radila dva carinika i više carinskih stražara. Sanitarna straža i službenici zdravstvenog ureda na čelu s Vlahom Stullijem djelovali su u gradskoj i gruškoj luci i u Lazaretima, a trojica službenika vodili su u skladištenje i prodaju soli u gradu. Povjerenstva za javnu dobrotvornost, za upravljanje samostanskim dobrima i za trgovinu, osnovana 1808., nastavila su djelovati u sklopu središnje uprave. Šezdesetak pandura i članova narodne straže te nekoliko policajaca i tamničara bili su izravno podvrgnuti Garagninu, kao i četvorica telegrafista na svjetlosnom telegrafu koji su Francuzi postavili na Petki radi praćenja i dojave o kretanju engleskih brodova. Sličnu zadaću imali su i lučki kapetani u Dubrovniku, Gružu i Cavtatu. Javne ustanove, Licej, bolnica, nahodište i tri ubožnice financirale su se sredstvima

¹¹ O dubrovačkom području u sklopu Ilirskih Pokrajina postoji relativno brojna opća literatura u kojoj se uglavnom razmatra diplomatska i šira politička dimenzija tadašnjih zbivanja, a posebno se ne raščlanjuje ustroj i djelovanje vlasti, niti društveno-gospodarske konzekvence onodobnih procesa. Usp. P. Pisani, *La Dalmatie...*, T. Erber, *Storia della Dalmazia...*, Lujo Vojnović, *Pad Dubrovnika. II*. Zagreb: Naklada auktorova, 1908.; Harriet T. Bjelovučić, *The Ragusan Republic victim of Napoleon and its own conservatism*. Leiden: E. J. Brill, 1970. te anegdotalna knjiga Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941. Podatke o dubrovačkoj pomorskoj trgovini, gusarstvu i posljedicama blokade, na temelju mnoštva izvora i literature, nalazimo u opsežnom radu: Vinko Ivančević, »Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuskog zaposjednuća (1806-1813)«. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku* 17 (1979): 365-428. Od izvorne građe, osim fonda Francuske uprave (*Acta Gallica*, dalje *A. G.*) u dubrovačkom Povijesnom arhivu, valja istaknuti i tiskane narativne izvore u vidu dnevnika dvojice suvremenika, Biagio Stulli, »Notizie storiche dal diario di Biagio Stulli.« *L'Épidauritano*, Dubrovnik, (1895), (1902), (1903), (1905) i (1906); Antun Kaznačić, »Quadro storico dei miei tempi.« *L'Épidauritano* (1878).

¹² *A. G.* 1810. br.45, F II, 355 i br.54, F VII, 96

Blagog djela i antuninske bratovštine. Svećenici u 36 župa Dubrovačke nadbiskupije postali su po francuskom uzoru državni službenici, te su i oni primali plaću iz zakladnih sredstava. Središnja uprava je imala još nekoliko manjih izdataka za učitelje i liječnike u Dubrovniku, Stonu i Cavtatu te za dragomane, sluge, tekliće i urare.¹³ Područja Boke Kotorske i otoka Korčule i tijekom 1810. samo su formalno pripadala Dubrovačkoj Pokrajini. Kotorski poddelegat Paulucci izvješćivao je Garagnina o situaciji u Boki i preko njega dobivao naredbe središnjih vlasti. Korčulanski poddelegat od travnja šalje u Dubrovnik izvješća, najčešće o mogućnostima plovidbe i kretanju neprijateljskih brodova.¹⁴

Sudbena vlast djelovala je u okvirima postavljenim Marmontovim dekretima iz 1808. Prvostupnjevni sud u Dubrovniku pod predsjedanjem Nika Pozze činili su suci Petar Stulli, Jakov Natali, Antun Chersa i Lujo Cosinti. Administrativne sudbene poslove obavljali su šestorica kancelara. U Dubrovniku, Stonu i Cavtatu djelovali su pomirbeni suci Ivan Bona, Frano Liepopilli i Nikola Facenda.

Prihodi središnje uprave tijekom 1810. pritjecali su ponajviše od carina - 161.131 franak, i monopola prodaje soli - 196.421 franak. Ostale manje stavke činili su prihodi od zakupa državnih nekretnina i od tzv. livela na zakladne pologe, te sudskih i zdravstvenih pristojbi i zapljene krijumčarene robe. Prihodima ukinutih ženskih samostana (oko 3.500 franaka) izravno se financirao Licej. Ukupni prihodi Dubrovačke Pokrajine 1810. iznosili su 454.387 franaka. Rashodi su, međutim, bili još veći i iznosili su 534604 franaka, čineći godišnji deficit od 81.217 franaka.¹⁵ Uočljiv je nesrazmjer prihoda i rashoda u prvoj i drugoj polovici godine. Prihodi su u prvih šest mjeseci iznosili 311.741, a rashodi 260.399 franaka, dok su u drugoj polovici godine prihodi pali na 143.646, a rashodi se povećali na 274.205 franaka. Zbog sezonskog karaktera, prihodi od proizvodnje i prodaje soli akumulirali su se tijekom zime i proljeća, te su u drugoj polovici godine predstavljali zanemarivu stavku. Najveće je rashode prouzročila Marmontova naplata 45.395 franaka u lipnju i Dauchyev reskript iz kolovoza, po kojemu je Dubrovačka Pokrajina morala izdvojiti čak 103.434 franka za izdržavanje vojske i ustroj nove vlasti. Ove su dodatne kontribucije uglavnom naplaćene posljednjim ostacima gotovine iz zaklade Opera Pia i zalagaonice Monte di Pietà. Veliki iznos, od preko 60.000 franaka, izdvajao se za plaće upravnog aparata koji je od polovice 1810. zbog provođenja fiskalnog sustava, pojačan nizom financijskih i poreznih službenika kako bi francuska vlast namaknula sredstva za pokrivanje gubitaka.¹⁶

Općinska uprava, koja je također 1808. ustrojena po Marmontovom planu, izradila je svoj proračun.¹⁷ Ova razina vlasti je do dekreta o konačnom uređenju Pokrajina 1811. postojala samo

¹³ A.G. 1810. br.46, F II, 395

¹⁴ Do donošenja upravnog dekreta 15. travnja 1811. poddelegati Kotorskog i Korčulanskog okruga samo su formalno bili odgovorni dubrovačkom intendantu. O francuskoj upravi u Boki Kotorskoj i Korčuli vidi: Pavao Butorac, »Boka Kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog kongresa (1797.-1815.)« *Rad JAZU* 265 (1938): 1 - 154. Vinko Ivančević, »Korčula pod Francuzima.« *Radovi Histozijskog instituta JAZU u Zadru* 19 (1972): 341-373.

¹⁵ A.G. 1810. br.48, F II, 577 (Budjet Generale delle rendite e spese per il primo e secondo semestre della Provincia di Ragusa per l'anno 1810.).

¹⁶ A.G. 1810. br.47, F II, 453. Uz domaći dukat i sitnije monete tijekom čitavoga razdoblja francuske vlasti u Dubrovniku su u uporabi kao službene novčane jedinice bili francuski franci i austrijski fforin. Zbog teške gospodarske situacije tečajevi valuta u čitavom su razdoblju bili dosta neujednačeni. Prema M. Pivec-Stellè, *La vie économique des provinces illyriennes...*: 349, dubrovački je dukat iznosio 1,40 franaka, koliko je vrijedio i turski pjaster. Austrijski fforin vrijedio je 2,586 franaka.

¹⁷ Usp. Zdravko Šundrica, »Osnivanje i rad Dubrovačke općine.« *Dubrovnik* 8/2 (1965): 52 - 70. S. Ćosić, »O slomu Republike...: 195-196.

u Dubrovniku, iako su općine bile predviđene i u drugim mjestima. Municipalna uprava predstavljala je samo izvršni organ središnje vlasti na području Grada i okolice zadužen za komunalne poslove poput brige za čistoću i rasvjetu, stanje gradskih cesta i tržnice, oglašavanje i provođenje naredbi središnje uprave i sl. Ipak, najvažnija zadaća Općinskog vijeća i nekolicine službenika svodila se na brigu o smještaju i ishrani francuske vojske te s tim u svezi na nabavku hrane i drugih potrepština. Ta je djelatnost iziskivala i najveće troškove, koji su u prvom dijelu 1810. iznosili 9.420 dukata. Glavni prihodi Općine, koji su u doba Republike predstavljali zajedničku blagajnu (Borsa comune), pritjecali su s imanja na Pelješcu, Primorju, te iz stonske i dubrovačke okolice. Ti su prihodi u istom razdoblju iznosili 5.642 dukata, tako da je i Općinska uprava bila u polugodišnjem deficitu od 3.778 dukata ili 5.799 franaka.¹⁸

Kao guverner Ilirskih Pokrajina, Marmont je zadržao veliki utjecaj na razvoj događaja u Dubrovniku, pa je i tijekom 1810. često slao naredbe i upute u svezi s novim okolnostima. Kao nagradu za dobro držanje tijekom ratnih zbivanja 1809. on je 8. veljače dodijelio Garagninu orden Legije časti, a Dubrovačka je općina zajedno s Kotorskom uputila 14. veljače svoje predstavnike, Balda Trojanija i Miha Giorgi Bonu, da još jednom izraze vjernost i čestitaju Marmontu na novom položaju.¹⁹ Krajem travnja Marmont je imenovao Rada Androvića i Saba Giorgija dubrovačkim predstavnicima u delegaciji Ilirije, koja je u svibnju otputovala u Pariz da bi iskazala vjernost Napoleonu.²⁰

Početak 1810. Marmont je u nekoliko navrata slao naredbe o podizanju cijena soli i carina na alkohol, te o strogom režimu blokade. Duhan, koji se prerađivao i u Dubrovniku, uz sol je proglašen državnim monopolom, a od travnja su u Dubrovačkoj Pokrajini službene obračunske jedinice postali franci i fjinori, iako je dubrovački novac ostao u optjecaju.²¹ Engleska pomorska kontrablokada uvjetovala je sve strože francuske uredbe o kretanju stanovništva i trgovini, što se odrazilo na cjelokupno gospodarstvo koje je zapalo u duboku krizu. Marmont je u nekoliko navrata, propisujući oštre kazne, zabranjivao trgovinu engleskom robom, a promet kolonijalnim dobrima podlijegao je posebnom carinskom režimu. Narodna straža i panduri imali su zadaću spriječavati iskrcaj krijumčarene robe koja se prebacivala na turski teritorij.²² Pomorski sukobi i gusarenje još su se jače rasplamsali ulaskom engleske flote kapetana Hostea u Jadran. Dubrovački brodovi izvanjadranske plovidbe, koji do tada nisu bili prodani ili zaplijenjeni, uglavnom su bili onemogućeni u trgovačkoj djelatnosti. Brodovi obalne plovidbe obavljali su kabotažu uz veliki rizik od gusarskih napada. Na sjeveru se plovilo najviše do Senja, Rijeke i Trsta, a na jugu do južnotalijanskih, albanskih i grčkih luka. Trgovina je svedena na minimalnu mjeru, a prevozile su se uglavnom živežne namirnice ulje, vino, žito, tjestenina, grah, vosak, kože, tkanine i slična roba za opskrbu stanovništva i francuskih trupa. Kopnena trgovina sa zaleđem odvijala se, također u manjem opsegu, uhodanim karavanskim putovima s Ploča preko Bosanke i Trebinja dalje u unutrašnjost.²³

¹⁸ A.G. 1810. br.48, F II, 570 (Stato Generale Delle Spese Occorse alla Municipalità locale della Città e Borgo di Ragusa, Stato Generale delle Rendite Dirette e Indirette della Municipalità).

¹⁹ A.G. 1810. br.62, F XVI, 38.

²⁰ A.G. 1810. br.62, F XVI, 148. Andrović i Giorgi su imali i posebnu zadaću da od Napoleona pokušaju dobiti barem dio reparacija za štete koje je Dubrovnik pretrpio tijekom rusko crnogorskog napada, te je tom prilikom bila izrađena i specifikacija šteta koje su procijenjene na gotovo 9 milijuna dukata. Napoleon ih je primio 15. kolovoza, ali osim obećanja i odličja Legije časti, koje im je udijeljeno, nije bilo drugih rezultata.

²¹ A.G. 1810. br.51, F III, 105, br.44, F II, 54, br.54, F VII, 123, br.45, F II, 153.

²² A.G. 1810. br.44, F II, 299, br.49, F II, 683, br.55, F VII, 306. Panduri su 21. travnja u Konavlima zaplijenili šest tovara krijumčarene kave, a radi pooštrenih mjera Marmont je 19. svibnja imenovao novog šefa carine Gassellinija.

²³ Iscrpne podatke o pomorstvu toga doba pruža V. Ivančević, »Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva...: 372, 373, 423-425. Po tim pokazateljima dubrovački brodovlasnici su 1810. posjedovali još 154 broda duge i 66 brodova jadranske plovidbe, a brodograđevnim se poslom bavilo 50 kalafata, 70 tesara i 15 kovača.

Krajem 1810. kriza je kulminirala na svim područjima života. Zbog djelotvorne kontrablokade čitav se upravni aparat usredotočio na probleme opskrbe stanovništva hranom u čemu je bila neophodna i pomoć vojske. Garagnin je osobno svakoga mjeseca propisivao cijene kruha i osnovnih živežnih namirnica, ovisno o količini zaliha.²⁴ Englezi su 1810. na Visu stvorili gusarsko središte za preprodaju i krijumčarenje robe. Izvješća lokalnih vlasti iz dubrovačke okolice prepuna su prijava kontrabande na kopnu i gusarstva na moru, koje narodna straža nije mogla spriječiti. Francuzi su još 1810. imali nekih uspjeha. Tako je korčulanska narodna straža poslije jedne havarije u ožujku 1810. uhitila poznatog engleskog gusara iz Dubrovnika Petra Peričevića s brodom i posadom. On je neposredno prije toga zaplijenio pet manjih brodova u Korčulanskom kanalu s namjerom da ih proda na Visu. Za njegovu sudbinu i tijek suđenja zainteresirao se i francuski zapovjednik u Dubrovniku general Bertrand.²⁵ Krajem 1810. Englezi su sve češće nasrtali na obalu, a nazirao se i novi rat s Austrijom. Zbog toga je Marmont 20. kolovoza izdao naredbu o oružanom pojačanju narodne straže. Te su jedinice najuspješnije djelovale na Lastovu, što potvrđuju i dva slučaja iz 1810. U kolovozu su se Lastovci uspješno suprotstavili engleskoj topovnjači, pa su pohvaljeni posebnim Marmontovim ukazom i člankom u *Telegraphe Officielle*, a dobili su i novčanu nagradu. Krajem 1810. uspjelo im je iz ruku gusara otet jedan zaplijenjeni brod.²⁶ Uza sve opasnosti Dubrovčani su i dalje plovili. Zaplijenjene barke zamjenjivane su novima, koje su građene u dva gruška navoza, što se može vidjeti po broju molbi za sječju drva. Gradile su se uglavnom manje barke i ribarice od drva iz Rijeke Dubrovačke i sa Mljeta. Računa se da je 1810. u obalnoj plovidbi bilo 66 takvih brodova ali se zbog stalnih zapljena taj broj mijenjao.²⁷

Gotovo sve ambiciozno zamišljene aktivnosti francuske vlasti bile su zbog rata i financijskih teškoća obustavljene. Tijekom 1810. Garagnin je tražio novčanu pomoć izravno od Napoleona, ali je iz Pariza dobio samo negativan odgovor. Nisu se mogli završiti ni započeti radovi u Lazaretima niti vojna klaonica u blizini. Da bi riješio novčane probleme Garagnin je pokušao preko generalnog intendanta u Ljubljani doći do dubrovačkih pologa u Beču. Prema jednom izvješću iz 1810. to su uglavnom bili polozi svećeničkih kongregacija u iznosu od 92.890 fforina. Intendant je 29. kolovoza javio iz Ljubljane da je barun Vienny posebno zadužen za pregovore s austrijskim komesarima u Zagrebu o mogućnostima naplate tih pologa, no zbog rata ništa od toga nije ostvareno.²⁸

Znatnu novinu predstavljalo je formiranje poreznog sustava, započeto u srpnju 1810. imenovanjem središnje porezne uprave i područnih poreznih inspektora. Osnovni porezni zakon donesen je 24. kolovoza 1810. Zakonom je predviđen zemljišni porez, tj. porez na nekretnine i osobni porez. Ovim odredbama bili su pogođeni zemljovlasnici, koji su trebali plaćati cjelokupni iznos poreza ovisno o površini i kvaliteti zemlje.²⁹ Država je, naime, tretirala odnos zemljovlasnika s kmetovima i polovnicima kao privatnopravni čin, prepuštajući vlasnicima eventualno utjerivanje poreza od svojih zakupnika. To će kasnije izazvati nezadovoljstvo zemljovlasnika, većinom plemića, te će pridonijeti njihovom sve bržem siromašenju. S druge strane, osobni se porez (glavarina) odnosio na sve stanovnike starije od 21 godine, koji su bili podijeljeni u tri razreda prema cenzusu. U prvu skupinu s obvezom plaćanja 9 franaka godišnje spadali su zemljovlasnici - rentijeri,

²⁴ A.G. 1810. br. 63, F XVI, 3.

²⁵ A.G. 1810. br.59, F XII, 72, 73.

²⁶ A.G. 1810. br.63, F XVI, 35, br.64, F XVI, 439.

²⁷ V. Ivančević, »Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva...: 423.

²⁸ A.G. 1810. br.64, F XVI, 300.

²⁹ A.G. 1810. br.47, F II, 506.

veletrgovci i svi oni čiji je godišnji prihod premašivao iznos od 3.000 franaka. Druga je skupina obveznika plaćala 6 franaka a činili su je trgovci na malo, pojedinci koji sami prerađuju i prodaju svoje proizvode te svi koji imaju prihode od 1.200 do 3.000 franaka. Svi ostali plaćali su 3 franka. Za razrez cenzusa i naplatu ovih poreza u svakoj je općini imenovano tročlano povjerenstvo koje je o tome uputilo izvješće središnjem poreznom uredu u Ljubljani. Na čelo porezne uprave u Dubrovniku Marmont je postavio Nikolu Šodrnju kojemu su bila podređena porezna povjerenstva u svim općinama Pokrajine. Novi porezni sustav, koji je uz glavarinu i zemljarinu uključivao i mnoge neizravne poreze, stupio je na snagu 1811. te je, zbog svoje težine, predstavljao stalni razlog nezadovoljstva francuskom vlašću.³⁰

Marmont je tijekom 1810. utemeljio još neke nove službe u Dubrovačkoj Pokrajini. Po novom dekretu o ustroju policije imenovani su policijski komesari u Dubrovniku i Kotoru koji su zapovijedali po šestoricom policajaca. Također je formirana i posebna politička i kriminalna policija (alta Polizia).³¹ Pod kontrolom središnje uprave po prvi put je započela djelovati suvremena poštanska služba na čelu s bivšim policijskim službenikom Angelom Frezzom.³² Pri središnjoj upravi zaposlen je građevni inženjer Paolo Tironi koji je trebao voditi brigu o održavanju i gradnji javnih objekata i cesta.³³ Međutim, bilo je i dosta problema. U listopadu je Marmont prihvatio ostavku predsjednika prizivnog suda Nika Pozze, a na to je mjesto imenovao Šiška Sorga. Tijekom prosinca je razotkrivena krijumčarska djelatnost novopostavljenog direktora carine Gasseliniya, koji je uhićen nakon propuštanja broda s engleskom robom u Boki Kotorskoj.³⁴

Dubrovački licej pod vodstvom F. M. Appendinija i B. Zamagne uklopljen je u školski sustav Ilirije. Netom prije Marmont je imenovao nadzornika javne nastave Rafaela Zellija i generalnog cenzora Bartola Benincasu. Novi pravilnik o radu Liceja proglašen je 28. listopada 1810. na temelju dekreta o javnoj nastavi i Zellijevih uputa.³⁵ Upravnim dekretom iz 1810. ukinut je Zadarski licej, te je prednost data dubrovačkom, kojemu je dodjeljeno 60 stipendija od kojih su većinu dobili šticeñici licejskoga konvikta. Osim toga, general Bertrand je imao planove da se u Dubrovniku osnuje Ilirska akademija, no to se nije ostvarilo. Licej je po ovom programu djelovao tijekom čitavoga razdoblja francuske uprave, da bi dolaskom austrijske vlasti konvikt bio ukinut a licej pretvoren u Gimnaziju.

Cjelokupni kler i svi državni službenici bili su Marmontovom naredbom obvezni položiti prisegu vjernosti caru Napoleonu. Zbog odnosa francuske vlasti prema crkvi općenito, došlo je do otpora jednog dijela svećenstva. Svećanu prisegu u Kneževom dvoru potpisalo je 8. listopada 1810. šezdeset i devet svećenika predvođenih dubrovačkim nadbiskupom Nikolom Banijem. Šesnaestorica svećenika, među kojima i ugledni dominikanci i franjevci, odbili su prisegnuti, te su sutradan pritvoreni. Najtvrdokorniji među njima, dominikanci Resaver i Giaime i svjetovni svećenici braća Lalići i Ivan Mitrović, bili su u prosincu prognani iz Dubrovnika i iz svih područja pod francuskom vlašću.³⁶

³⁰ A.G. 1810. br.47, F II, 528, br.48, F II 611.

³¹ A.G. 1810. br.56, F VIII, 62 i 82.

³² A.G. 1810. br.63, F XVI, 204.

³³ A.G. 1810. br.58, F X, 213 i 214.

³⁴ A.G. 1810. br.62, F XIV, 368

³⁵ A.G. 1810. br.52, F IV, 78, 139, 165 i 191 (Regolamento sull' Insegnamento e la Disciplina Del Liceo di Ragusa). Prema novom pravilniku uslijedile su izmjene organizacijskog i nastavnog programa Liceja. Vidi: Josip Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku II i III dio«. *Program Č.K. Velike državne Gimnazije u Dubrovniku 1901-1902* Dubrovnik (1902): 29-32.

³⁶ A.G. 1810. br.52, F IV, 178 i 210. Prisegu je potpisao židovski rabin i pravoslavni monah. Glasoviti hebreist i tomist Ivan Krstitelj Resaver umro je u Bologni 1851.

Krajem listopada stigla je u Dubrovnik naredba generalnog intendanta o novačenju 400 mornara iz Dubrovačke Pokrajine za popunu francuske ratne flote. Uslijedila je velika promidžbena djelatnost koja, međutim, nije dala željene rezultate. Posebno povjerenstvo za novačenje činili su kapetan Letellier, zapovjednik francuskih snaga general Bertrand, intendant Garagnin i doktor Luka Stulli. Do sredine prosinca javilo se s Dubrovačkog područja samo 60, a s kotorskog 102 dobrovoljca, pa su Francuzi pribjegli prisilnom novačenju. Početkom 1811. unovačeno je ukupno 120 mornara iz Dubrovnika i oko 140 iz Boke Kotorske.³⁷ Oni su tijekom siječnja otplovili na francuskim ratnim brodovima prema Toulonu. Vojna služba, pogotovo za tuđi račun, kosila se s tradicijama dubrovačkoga kraja, pa je novačenje, uz nepovoljnu gospodarsku situaciju, bilo glavni uzrok vala iseljavanja. Poglavitno su pelješki pomorci napuštali zavičaj, a velik ih se broj, u potrazi za poslom, priključio engleskim gusarima. Zbog toga je Marmont već 27. studenog 1810. izdao oštar proglas o evidenciji i kažnjavanju obveznika koji izbjegavaju novačenje.³⁸

Reforme i društvena previranja 1811.-1813.

Godina 1811. obilježena je konačnim preustrojem francuske uprave i provođenjem niza novih upravnih i sudbenih mjera. Dekretom od 15. travnja 1811. razrađuje se novi teritorijalno upravni ustroj Ilirije, a u člancima 249 i 250 nalaže se uvođenje svih zakona koji su na snazi u Francuskoj. Njihova pravomoćnost proglašuje se od 1. siječnja 1812. Tekst temeljnog dekreta je u Dubrovnik stigao tek u lipnju, tako da je njegovo provođenje bilo usporeno pa je konačan teritorijalni ustroj proveden krajem godine. Dubrovačka Pokrajina se otada dijelila na tri okruga (distrikta), Dubrovnik, Kotor i Korčulu, i na deset kotareva (kantona) s ukupno 71.907 stanovnika. Bilo je predviđeno da u sjedištu svakoga kotara, kao teritorijalne jedinice, bude po jedan pomirbeni sudac i kancelar, a na čelu okruga Kotor i Korčula bili su poddelegati prve i druge klase.³⁹

U Dubrovački okrug spadali su kotarevi Dubrovnik, Cavtat, Mljet, Slano, Orebić i Lastovo s 32.000 stanovnika. Kotorski okrug dijelio se na Kotorski, Hercegnovski i Budvanski kotar s 33.439 stanovnika, a područje okruga Korčula predstavljalo je ujedno i kotar s 6.468 stanovnika. Kotari su se dijelili na 34 općine. Dubrovačko okružje sastojalo se, dakle, od 6 kotareva i 19 općina. Općina Dubrovnik bila je najbrojnija a obuhvaćala je Grad, Pile, Ploče, Bosanku i Gruž sa ukupno 6.289 stanovnika. Slijedile su općine, Cavtat (2140), Orebići (2138), Župa (1964), Kuna (1945), Rijeka (1667), Pločice (1756), Slano (1672), Pridvorje (1597), Lopud (1582), Ston (1508), Janjina (1277), Lisac (1199), Imotica (981), Lastovo (958), Mljet (896), Trpanj (892) i Šipan (821). Prema članku 108, općinom s manje od 2400 stanovnika upravljao je sindik koji je imao zamjenika. Većim općinama upravljao je maire (gradonačelnik), uz općinsko vijeće. U Dubrovačkom okrugu samo je općina Dubrovnik imala gradonačelnika, a u Korčulanskom grad Korčula (2517). U Kotorskom okrugu gradonačelnika su imale općine Kotor (2880 stanovnika), Hercegnovi (3869),

³⁷ A.G. 1810. br.64, F XVI, 354, 417, A.G. 1811. br.85, tit.XII, rub.4. Ovaj broj unovačenih poklapa se s brojem koji navodi Vlaho Stulli u svom dnevniku. Opširnije o novačenju mornara, Šime Peričić, »Sudjelovanje Dalmatinaca u Napoleonoj mornarici.« *Pomorski zbornik 5* (1967): 582-584.

³⁸ A.G. 1810. br.64, F XVI, 430

³⁹ O osnovnom dekretu iz 1811. v. bilj. 6. Upravna i sudbena vlast u Dubrovačkoj Pokrajini uređuje se člancima 70 (opseg Pokrajine tj. područje bivše Republike, otoka Korčule i Boke Kotorske), 64 (podjela na tri okruga-distrikta), 89-90 (podjela na deset kotareva-kantona: Dubrovnik, Slano, Orebić, Cavtat, Mljet, Lastovo, Korčula, Kotor, Herceg-Novi, Budva). Djelokrug poddelegata i mirovnih sudaca uređuju članci 108 i 184. U inače instruktivnom članku, Đ. Samardžić, »Provinijska, distriktiska i opštinska uprava...: 492, pogrešno se navodi da je hvarski, a ne korčulanski poddelegat bio odgovoran dubrovačkom intendantu.

Bijela (3490), Perast (2914), i Risan (3548).⁴⁰ Općinske vlasti formirale su se tijekom čitave godine veoma sporo, a do konačnog ozakonjenja njihovih ovlasti djelovale su prema Garagninovim pravilima za Dubrovačku općinu iz 1808.⁴¹ Kandidate za sve općinske čelnike i članove vijeća, koji su predloženi u srpnju, trebao je uz potvrdu generalnog guvernera imenovati Napoleon. Taj se postupak oduljio, tako da je tek 17. siječnja 1812. guverner imenovao privremeno Općinsko vijeće sa dotadašnjim načelnikom Sabom Giorgijem i četiri prisjednika: Baldom Trojanijem, Dživom Bozdarijem, Nikšom Pozzom i Aleksandrom Devoulxom koji su se trebali izmjenjivati na mjestu mairea. Općinsko vijeće je sastavljeno od osmorice plemića (trojice iz obitelji Sorgo, dvojice Bona, te po jednog Giorgi, Menze i Kaboga), i osmorice građana među kojima su po prvi put bila i dvojica Židova, Josip Mandolfo i Daniel Terni.⁴² U ožujku je Napoleon potvrdio članove Vijeća i Giorgija za dubrovačkog mairea, te sve ostale gradonačelnike, sindike i vijećnike u drugim mjestima. Na prvu sjednicu Općinskog vijeća, koju je Giorgi sazvao 19. svibnja 1812., odazvali su se samo građani, dok se šestorica plemića na čelu s jednim od prisjednika, Nikom Pozzom, nisu pojavili. Neki od njih su se ispričali zbog obiteljskih razloga i bolesti, ali je bilo očito da većina vlastele nije spremna na suradnju i da je riječ o otvorenom otporu spram francuske vlasti. O ovome je maire Giorgi izvijestio intendanta de Malletsa, te je u sastav Vijeća uključio Dživa Bosdarija kao svoga zamjenika i vjernog suradnika. U ovakvom krnjem sastavu Općinsko je vijeće djelovalo sve do sloma francuske vlasti 1814.⁴³

Sudbenim dekretom o organizaciji pravosuđa od 30. rujna 1811. dopunjuje se i razrađuje novi sudbeni sustav o kojemu je bilo riječi. Njime se ukidaju svi dotadašnji sudovi i to od dana kada započnu s radom novi sudovi koji su morali djelovati u skladu s francuskim zakonodavstvom. O stečenim građanskim pravima imalo se presuđivati po zakonima i propisima iz vremena prije stupanja na snagu francuskog građanskog zakonika. Novi se sustav formirao vrlo sporo, tako da su zakoni Dubrovačke Republike bili na snazi tijekom čitave 1811., a i kasnije se, zbog već navedenih problema, mnoge odredbe francuskog građanskog zakonika jednostavno nisu mogle provoditi.⁴⁴ Tek 6. siječnja 1812. sudbeni komesar Coffinhal dao je nalog za formiranje triju dubrovačkih sudbenih vijeća, Prizivnog, Prvostupanjskog i Trgovinskog suda. Za predsjednika Prizivnog suda imenovao je Splitsanina Jerolima Bajamontija, za potpredsjednika Kotoranina Petra Lukovića, a za suca Bračanina Antuna Filipovića-Mišetića. Time je francuska vlast pokazala očito nepovjerenje prema domaćim kadrovima od kojih su sucima imenovana dva plemića, Jakov Natali i Miho Giorgi Bona, te bogati i obrazovani građanin Rado Andrović. Za predsjednika Prvostupanjskog suda postavljen je Petar Stulli, a za suce Antun Chersa i Ivan Antun Kaznačić.⁴⁵

⁴⁰ A.G. 1811. posebne pozicije (Prospetto dei Maires, Sindaci, e Supplenti delle Comuni nella Provincia di Ragusa). Ljubljanski *Telegraphe Officiel* u dodatku od 7. ožujka 1812. donosi drugačije razgraničenje prema kojemu postoje samo dva okruga, Dubrovnik i Kotor, a Korčula je kao kotar spadala pod Kotorški okrug. Prema tim pokazateljima, Dubrovački je okrug imalo 31.037, a Kotorški 38.017 stanovnika. Međutim, ovakva se podjela u praksi sankcionirala tek 1813. kada su Francuzi već počeli gubiti vlast u tim krajevima tako da nema bitnu važnost. Istu podjelu prenosi Đorđo Samardžić, »Administrativno teritorijalna podjela provincija Dalmacije i Dubrovnika s Kotorom u okviru Ilirskih provincija«. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 14 (1966): 297-303.

⁴¹ Člankom 11. dekreta navodi se općenito da su ovlasti gradonačelnika »iste kao one koje su utvrđene zakonima i uredbama francuskog carstva«. Krajem 1811. tiskana su posebna pravila s obrascima o radu općinskih uprava, *Extrait de l'instruction générale pour les maires*, Paris: 1811.

⁴² A.G. 1812. br.105, tit. IX, rub.1.

⁴³ A.G. 1812. br.105, tit. IX, rub.1.

⁴⁴ Ovo potvrđuje i dokument dubrovačkog Tribunala A.G. 1811. br.81, tit. X, rub. 2, od 30. svibnja 1811. čiji faksimil donosi Bernard Stulli, »Dva pokušaja inventarizacije Dubrovačkog arhiva početkom 19. st.« *Arhivski vjesnik* 11-12 (1968-1969): 205.

U ožujku je imenovano i vijeće Trgovinskog suda, sastavljeno od osmorice uglednih i bogatih dubrovačkih trgovaca.⁴⁶

Povjerenstva osnovana 1808. i 1809. dotada podvrgnuta isključivo Garagninu, preustrojavaju svoje djelatnosti u skladu s novim centralističkim upravnim konceptom. Početkom prosinca 1811. dolazi i do smjene intendanta u Dubrovniku. Budući da je Marmont odstupio s mjesta generalnog intendanta i njegov pouzdanik Dominik Garagnin napustio je 8. prosinca 1811. Dubrovnik - poslije gotovo četiri godine.⁴⁷ Na položaju intendanta Dubrovačke Pokrajine zamijenio ga je Francuz Rouen des Mallets.⁴⁸ On je na tom mjestu ostao svega šest mjeseci jer ga je već 2. lipnja 1812. naslijedio Baillardet de Lareinty, koji je dužnost intendanta obnašao do kraja francuske vlasti.⁴⁹

Državni prihodi u ovom razdoblju pritjecali su ponajviše od porezā, demanijalnih dobara te monopola na duhan i sol. Od 1811. provode se i stanovite izmjene i zaoštrenja poreznog sustava. Uz osnovne poreze, zemljarinu i glavarinu, definirane odlukom iz 1810., uvodi se kućarina koja se odnosi isključivo na kuće i lokale u gradovima te iznosi 25% od njihove ostvarene dobiti. Ukoliko je kuću koristio samo vlasnik, ili je dio ustupio na korištenje francuskoj vojsci, taj se porez smanjivao ili se uopće nije naplaćivao. Godišnje je od ovoga poreza ubirano oko 1.000 fjorina. Tijekom 1812. izravnom se zemljišnom porezu pridodaju dadžbine na proizvodnju ulja, vina i rakije, a uvode se i takse na sječu šume i ispašu. Pomorske pristojbe kao i niz neizravnih dadžbina, poput lutrijske, poštanske i sudbene takse također donose znatne prihode.⁵⁰ Godine 1812. ukupni prihodi od osnovnih poreza (zemljarine, glavarine i glavarine) u Dubrovačkoj Pokrajini (bez bokokotorskog područja i Korčule) iznosili su 31.000 franaka (12.000 fjorina) da bi nekim poreskim olakšicama 1813. bili donekle umanjeni.⁵¹

Demanijalna uprava u Dubrovačkoj Pokrajini započela je s radom 9. siječnja 1811. na čelu s plemićem Matom Zamagnom.⁵² Njezinim ustrojem prestalo je s radom i povjerenstvo za upravljanje dobrima ukinutih samostana, koje je Marmont ustanovio još 1808. Pod upravu demanija prešla je cjelokupna administracija i imovina Blagog djela i drugih zaklada, te sva državna i samostanska

⁴⁵ A.G. 1812. br.111, tit. XII, rub.1, br.104 tit. VIII rub.2. Dana 19. siječnja uslijedila je i prisega imenovanih sudaca pred intendantom de Malletsom. Predsjednik suda Bajamonti je tom prilikom održao i programatski govor kojim je inaugurirao pravna načela Code civila. Taj je govor kasnije i tiskan pod naslovom *Discours du Chevalier Bayamonti, membre de la Légion d'honneur et Président de la Cour d' Appel de Raguse, prononce le 19. janvier 1812. à l'installation des Tribunaux de première instance*. Sudac Miho Giorgi Bona obnašao je tijekom 1811. funkciju intendanta građanske Hrvatske sa sjedištem u Karlovcu, no tu je dužnost napustio zbog položaja suca u rodnom gradu. Konačno imenovanje sudaca uslijedilo je tek u siječnju 1813., kada su sucima Prizivnog suda imenovani još B. Kaboga, T. Tromba, I. Gozze te, Bračanin Mišetić-Filipović. Ovi sudbeni organi su, dakle, formalno djelovali manje od godinu dana.

⁴⁶ A.G. 1812. br. tit. XIX, rub.3, članovi trgovačkog suda bili su trgovci: Marko Tomašević, Ivan Vuletić, Miho Skurić, Stjepan Lalić, Pavo Hajtilović, Andrija Miletić, Ivan Maškarić i Abraham Pardo.

⁴⁷ Posljednji Garagninov upravljački pothvat u jesen 1811. predstavljala je gradnja puta od Grada do Gruža, gdje se ta cesta spajala s glavnom trasom Napoleonovog puta. Tom je prilikom na Boninovu uklesan latinski spomen natpis, koji je austrijski zapovjednik Milutinović kasnije dao uništiti. Natpis je glasio: Magni Napoleonis/ Exempla Sequutus/ Dux Ragusae Augustus Marmontius/ Rupibus excisis aggeribus complanatis pontibus jactis/ Per/ Superioris et inferioris Illyriae/ Provincias/ Viam militarem aperuit/ Stravitque/ Maximo populorum emolumento. Vidi: Ivan August Kaznačić, »Dubrovačka epigrafija.« *Slovinac* 10 (1879): 152.

⁴⁸ A.G. 1811. br.77, tit. VIII, rub.10

⁴⁹ A.G. 1812. br.104, tit. VIII, rub.2

⁵⁰ A.G. 1812. br.104, tit. VIII, rub.2

⁵¹ *Prezidijalni spisi Namjesništva*, sv. 255, 1841. god. kat. VIII/2 - 6, br. 1125 (Povijesni arhiv u Zadru).

⁵² Demanijalna uprava osnovana je uredbom generalnog intendanta. (A.G. 1811. br.67, tit. II, rub.4, u čijem se prilogu nalaze svi dokumenti o njenom ustroju i djelovanju).

dobra. Oglasom od 18. svibnja 1811. demanijalna uprava preuzima sva potraživanja od zakupnika bivših državnih i crkvenih dobara, kojima se daje rok do kolovoza 1811. za izvršenje obveza iz proteklog razdoblja. U lipnju je konačno provedeno administrativno ukinuće najznačajnijih dubrovačkih bratovština sv. Lazara i sv. Antuna, čija je imovina također priključena demaniju.⁵³ Tijekom 1812. prihodi od 212 objekata i parcela u vlasništvu demanijalne uprave predstavljali su najvažniji izvor proračuna u iznosu od 28.255 fjorina. Demanijalni su prihodi 1813. zbog gospodarske krize bitno smanjeni, te su iznosili samo 17.268 fjorina.⁵⁴

Ovako složen fiskalni sustav provodili su u svakom kotaru i općini porezni ubirači i kontrolori. Od sredine 1811. u Dubrovniku i Gružu je za prikupljanje osobnog poreza bio zadužen Mato Saraka, u Cavtatu Ivan Pugliessi, u Slanom Nikola Lissa, u Stonu i dijelu Pelješca Ivan Ghetaldi, a na Lastovu i zapadnom dijelu Pelješca Luka Ljubić. Po njihovim izvješćima vidi se da je taj posao tijekom vremena postajao sve naporniji i opasniji. Prilikom naplate poreza često je dolazilo do obračuna i incidenata, osobito u selima gdje su seljaci odbijali plaćati dadžbine kakve nisu poznavali ni u doba Republike.⁵⁵ Napose jak otpor naplati poreza bio je u Kotorskom okrugu, pa je u lipnju 1812. u Paštrovićima izbio ustanak protiv francuske vlasti. Francuski zapovjednik u Dubrovniku general Pachod s velikim je pojačanjem iz Dalmacije ugušio ovu pobunu. Tom su prilikom Francuzi pretrpjeli velike žrtve, a sama je akcija bila znatno skuplja od 40.000 franaka nenaplaćenog poreza u tom kraju.

Osim poreznih i demanijalnih prihoda, državna dobit ostvarivala se monopolom soli, čiji je prihod procijenjen na 30.000 fjorina, a duhanski monopol u čitavoj Iliriji zakupila je riječka trgovačka tvrtka Schram. U Dubrovniku je taj zakup iznosio oko 12.000 fjorina. Manje prihode činile su lučke i zdravstvene pristojbe te dohodak Lazareta.⁵⁶

Ukupni državni prihodi u Dubrovačkoj Pokrajini godine 1812. dosegli su znatnu sumu od 317.447 franaka (123.451 fjin).⁵⁷

Na inicijativu Trgovačke komore, a radi oživljavanja prometa i gospodarstva, francuska je vlast od 1812. ukinula carinske pristojbe proglašivši Dubrovnik slobodnom lukom.⁵⁸ To se, međutim, nije bitno odrazilo na poboljšanje trgovine, koja je bila potpuno onemogućena pomorskom blokadom koju su Englezi provodili iz svoga uporišta na Visu. Kapetan Hoste je u Viškom kanalu 11. ožujka 1811. potpuno potukao francusku flotu, tako da su trgovački brodovi na Jadranu, a u prvom redu dubrovački, ostali nezaštićeni. Uslijedile su zapljene preostalih dubrovačkih brodova od strane Engleza i domaćih gusara u njihovoj službi.⁵⁹ Pred kraj francuske uprave, koncem 1813., u vlasništvu bivših dubrovačkih podanika bilo je svega 49 brodova duge plovidbe pod različitim zastavama. Za nekoliko godina nestalo je, dakle, prodajom, zapljenom i

⁵³ A.G. 1811. br.87, tit. XIII, rub.1.

⁵⁴ Bernard Stulli, »Grada o stanju u Dalmaciji 1818.« *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU Zagreb* 13 (1983): 177. Za godinu 1813, A.G. 1813., posebne pozicije (Specifica dell'annua rendita derivante dagli affitti semplici di Terre e Case di radione del Regio Demanio).

⁵⁵ Poreznike je imenovao generalni intendant Bertrand za svog boravka u Dubrovniku 7. studenoga 1811. a počeli su djelovati u siječnju 1812. A.G. 1811. br.82, tit. XI, rub.1.

⁵⁶ A.G. 1812. br.95, tit. II, rub.5; br.94, tit. II, rub.4; br.101, tit. VI, rub.3. Također bilj. 49

⁵⁷ B. Stulli, »Grada o stanju u Dalmaciji...: 177.

⁵⁸ U skladu s novim uredbama trgovačka komora razvila se iz Garagninovog trgovačkog povjerenstva, a osnovana je 19. lipnja 1811. za područje Dubrovnika i Kotora, A.G. 1811. br.90, tit. XV, rub.10. Dekret o ukinuću carina donesen je 4. siječnja 1812; A.G. 1812. br.94, tit. II, rub.2.

potapljanjem čak 229 broda, što je imalo dalekosežne posljedice za budućnost dubrovačkog područja.⁶⁰

U teškim su se gospodarskim okolnostima svojom trgovačkom djelatnošću uspjeli afirmirati dubrovački Židovi. Stečena građanska emancipacija pružila je Židovima šire mogućnosti aktiviranja trgovačkog kapitala.⁶¹ U razdoblju od 1810. do 1813. oni poduzimaju značajne trgovačke poslove radi opskrbe Grada žitom, solju i ostalim živežnim namirnicama. Židovski trgovci postižu dobru zaradu i kao nabavljači za francusku vojsku te kao novčarski spekulanti i članovi osiguravajućih i trgovačkih društava. U tim poslovima posebno su se isticali članovi obitelji Levi Mandolfo, Vita, Pardo i Terni. Uspješno poslovanje židovske zajednice u ovom razdoblju uvjetovalo je i doseljavanje nekoliko novih obitelji.⁶²

I poslije osnutka Pokrajina Dubrovnik je za Napoleona predstavljao važno strategijsko uporište prema istoku. Tijekom priprema za ruski pohod on se osvrnuo i na dubrovačko područje. U pismima generalu Clarkeu u ožujku i srpnju 1811. Napoleon ponovno ističe položaj, pomorsku važnost i civilizacijsku vrijednost Dubrovnika, te planira daljnju izgradnju utvrda i luka za što je predvidio pola milijuna franaka.⁶³ U skladu s tim planovima u svibnju 1811. pristiglo je u Gruž posebno francusko povjerenstvo za fortifikacije na čelu s kapetanom Epronom. Zapovjednik inženjerijske bojne, koja je trebala provesti predviđene fortifikacijske radove u luci i na Srđu, bili su inženjeri Blanc i Sebe. Gradnja utvrde Fort Imperial na Srđu započela je već u lipnju 1811. U radovima je bilo dužno sudjelovati i domaće stanovništvo s vlastitim mazgama kojima su se na Srđ prebacivale goleme količine građevnog materijala. Gradnja je svečano privedena kraju na carev jubilej, 15. kolovoza 1812.⁶⁴ Od kraja listopada do sredine studenoga 1811. u Dubrovačkoj Pokrajini je boravio i novi generalni intendant general Bertrand s nekoliko dužnosnika. On je proveo kontrolu svih upravnih i sudbenih ustanova stekavši uvid u provedbu novog ustroja vlasti. Zbog sve opasnije nazočnosti Engleza, Bertrand je posebnu pozornost posvetio novom rasporedu francuskih vojnih snaga na Elafitima, te ubrzanju gradnje utvrde na Srđu.⁶⁵

Usporedo s gradnjom utvrda, stanovništvo je bilo prisiljeno odrađivati tlaku na Napoleonovoj cesti, čija se dionica od listopada 1811. počela graditi na dubrovačkom području. Stanovnici Pelješca i Primorja, a kasnije i Korčule, morali su započeti rad već na dijelu puta koji je prolazio kroz tursko područje Kleka. Sindaci i seoski glavari bili su zaduženi za organiziranje radnih skupina od po 60 ljudi. Budući da taj rad nije bio plaćen, već su radnici dobivali samo pola kruha dnevno, odaziv je bio slab. Seljaci su bježali s gradilišta ili se nisu ni javljali na rad. Voditelj radova,

⁵⁹ O tome detaljno, V. Ivančević, »Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva...: 372 i dalje.

⁶⁰ Ivo Perić, *Dubrovačko pomorstvo u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 20, 1984: 18-22.

⁶¹ Dubrovački Židovi uglavnom su se bavili trgovačkim poslovima, obrtom i novčanim posredništvom. Budući da u proteklom razdoblju nisu pretjerano ulagali u brodarstvo, uspjeli su sačuvati svoj kapital pa se u doba francuske vlasti pojavljuju kao vodeći trgovci i poduzetnici. Usp. Zdravko Šundrica, »Dubrovački Jevreji i njihova emancipacija (1808.-1815.)«. *Zbornik Jevrejskog historijskog muzeja 1* (1971): 135-184.

⁶² Z. Šundrica, »Dubrovački Jevreji...: 138-146.; Bernard Stulli, *Židovi u Dubrovniku*. Zagreb: MH i Jevrejska općina Zagreb, 1989: 57-60.

⁶³ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...: 126.*

⁶⁴ Vojne vlasti su preko civilne uprave u vidu tlake prisiljavale dubrovačko stanovništvo na gradnju vojnih objekata. Svaka seoska općina bila je obvezna organizirati radne skupine koje su se izmjenjivale svakoga tjedna. Seljaci su bili dužni dovoditi i svoje mazge, a kamen za gradnju dopremao se s Korčule. Od vojnika u radovima su najviše sudjelovali pripadnici Ogulinske krajiške pukovnije. *A.G.* 1812. br.100 tit.V, rub. 8.

⁶⁵ *A.G.* 1811. br.77, tit. VIII, rub.10; br.72, tit. V, rub.2.

inženjer Vitelleschi, od studenog 1811. stalno zahtijeva od intendanta da se osigura veći broj radnika.⁶⁶ Teškoće su se nastavile i tijekom 1812., kada se trasa gradila u istočnom dijelu pokrajine. Zbog toga je imenovan posebni povjerenik Petar Bratić iz Cavtata, koji je trebao unaprijed organizirati radne skupine.⁶⁷ Ova vrsta tlake, uz neriješeno kmetsko pitanje, glavni je uzrok omraženosti Francuza kod seoskog stanovništva. Konačno, Francuzi su izgubili svaku potporu nižih slojeva poslije ponovnog pokušaja novačenja u svibnju i lipnju 1812. Zbog toga je u travnju generalni intendant izdao naredbu o unovačenju svih muškaraca rođenih 1790. i 1791., što je izazvalo novi val iseljavanja.⁶⁸

Nedefinirani društveni odnosi poslije raspada starog aristokratskog sustava najviše su se odražavali kroz neriješeno feudalno pitanje. Naime, i poslije formalnog uvođenja francuskog zakonodavstva 1812., francuske su vlasti smatrale kmetske i polovničke odnose privatnopravnim ugovornim obvezama, ne ublažujući kmetska davanja. Kako svjedoče parnice u kmetskim sporovima iz 1812., novi su sudovi oštro kažnjavali prekršitelje dubrovačkih zakona težeći da se sankcionira naslijeđeno stanje.⁶⁹ Taj je problem bio još više izražen neodgovarajućim i oštrim poreznim sustavom po kojemu su zemljarinu plaćali isključivo vlasnici zemlje. Oni su pritiscima na francuske vlasti stalno pokušavali prebaciti tu obvezu na korisnike - kmetove i polovnike. Ni među vlastelom nije bilo jedinstvenog stava i zajedničkog nastupa. Naime, člankom 44 dekreta iz 1811. ukinuta je stoljetna institucija fideikomisa u nasljednom pravu, čime su Francuzi pridobili mnogu vlastelu za sebe, jer je kadetima zakon dotada branio udio u nasljedstvu. Masovnom prodajom naslijeđene zemlje, oni su pridonijeli sve bržem siromašenju i rasipanju vlasteoskog staleža.⁷⁰ Zbog mnogih sporova, pa i oružanoga otpora, vlastela su tražila policijsku ovrhu u nekim seljačkim domaćinstvima. Među zemljoposjednicima je bio i veliki broj građana od kojih su neki također davali zemlju u zakup, te su i oni podupirali vlastelu u tim nastojanjima.⁷¹ Seljaci su osobito odbijali obavljati 90-dnevnu službu, zapravo tlaku na vlasteoskoj zemlji. Intendant Rouen de Mallets u više je navrata odbijao upletanje policije u te sporove, ustrajući pri tumačenju

⁶⁶ A.G. 1811. br.73, tit. VI, rub.1. Lorenzo Vitelleschi, bivši mletački (radio u solanama u Piranu i Pagu), a potom francuski vojni inženjer, podrijetlom s Hvara, ostao je na dubrovačkom području i poslije francuskog poraza, obavljajući niz godina posao okružnog građevnog inženjera za Dubrovački i Kotorski okrug. Godine 1827. napisao je studiju *Notizie Storiche e Statistiche del Circolo di Ragusa*.

⁶⁷ A.G. 1812. br.110, tit. X, rub.2 i 3.

⁶⁸ A.G. 1812. br.117, tit. XVI, rub.1, od 70 muškaraca popisanih u Dubrovačkom kotaru polovica ih je bila odsutna, a slično je bilo i u drugim kotarevima.

⁶⁹ A.G. 1812. br.112, tit. XI, rub.5, o kmetskim odosim na Pelješcu usp. Frano Glavina, *Kmetski odnosi na poluotoku Pelješcu pod Dubrovačkom Republikom i njihovo razrješenje za austrijske vladavine* (doktorska disertacija), Pravni fakultet Zagreb, 1988. Nikola Z. Bjelovučić, *Rješenje dubrovačkog kmetsva i polovništva sa nacrtom novog agrarnog zakona*. Dubrovnik, 1924. Neodržive su tvrdnje starijih autora (Šišić, Karlić) o tobožnjem ukinuću kmetsva u Dalmaciji u doba francuske vladavine.

⁷⁰ Ukinuće fideikomisa pogađa srž staroga sustava te predstavlja jedan od najvažnijih razloga ubrzanog materijalnog i društvenog sloma plemićkog staleža. Da bi pridobio najistaknutije predstavnike dubrovačkih vlasteoskih rodova, austrijski namjesnik general Tomašić, posebnim je dekretom od 15. rujna 1817. (No. 16,127./6,786) samo za Dubrovačko okružje ponovno uveo institut povjeridbe (fideikomisa), koji je ostao na snazi tijekom čitavog 19. st. izazivajući, kao i zemljišno pitanje u cjelini, mnogobrojne rasprave u sudbenim i upravnim krugovima.

⁷¹ Precizne podatke o vlasništvu zemljišnih posjeda na dubrovačkom području u to doba teško je utvrditi. Od početka 19. st. bilo je mnoštvo prodaja, a njihov se broj u doba francuske vlasti još i povećao. Staro imovinsko pravo bilo je derogirano, pa su zemlju uglavnom prodavali plemići, a kupci su bili bogatiji građani te pomorci s pelješkog i cavtatskog područja. Oni su ustrajali na održavanju starih zemljišnih odnosa dajući Francuzima argumente da ih i dalje smatraju samo ugovornim odnosima. Prema jednom popisu, u dubrovačkom okrugu je 1813. zabilježen je 451 vlasnik zemljišnog posjeda, uključujući i crkvene institucije i općinu. Iako nisu navedene veličine posjeda očito je vlastela u svom vlasništvu imala najveći broj parcela. Prednjačilo je 11 članova obitelji Sorgo, 8 Gozze, 6 Ghetaldi, 6 Pozza, 4 Zamagna i 3 Saraca. Velik broj parcela u okolici posjedovali su dubrovački građani Antunini i Lazarini ali i drugi.

o kmetском odnosu kao ugovornoj obvezi u kojoj pak jedna od stranaka može raskinuti odnos odričući se poboljšica koje iz toga proizlaze. De Mallets naglašuje da su u takvim sporovima nadležne samo sudske instance.⁷² Predsjednik Prvostupnjavnog suda u Dubrovniku Jakov Natali dobivao je od središnjih vlasti Pokrajina dvojbene instrukcije koje su nalagale potrebu prisile kmetova i seljaka onim sredstvima koja su i prije bila uobičajena. No, te odredbe u praksi nisu imale značaja, a sporovi su se gomilali. Dekretom intendanta Pokrajina od 4. lipnja 1812. potvrđen je stari sustav poroba koji je vlasnicima zemlje osiguravao pomoć i asistenciju upravnih vlasti, vojske ili policije u ovrh ili prisiljavanju kmetova da izvrše obveze.⁷³ Stalni pritisak vlastele, koja su obnašala važne upravne i sudbene dužnosti, urodio je donekle plodom tek 1813. Dubrovački intendant de Lareinty u svom opširnom izvješću generalnom intendantu od 1. ožujka 1813. ističe da je u Dubrovniku jak utjecaj starog sustava, ali uviđa da teret zemljišnog poreza snose uglavnom zemljovlasnici pa se zalaže da vlada intervenira u njihovu korist. On predlaže da se izvrši prisilno novačenje seoskog stanovništva te da se pooštri režim njihovog sudjelovanja u gradnji cesta, utvrda i drugih objekata. Iz izvješća doznajemo da je 1/4 muških stanovnika Dubrovačke Pokrajine emigrirala zbog teških gospodarskih prilika i novačenja. Generalni intendant Chabrol odbio je sve sugestije ostajući pri rješenjima koja nisu bila ni feudalna ni građanska. Tek u lipnju 1813. posljednji se generalni intendant Joseph Fouche zalagao za cjelovito uvođenje francuskih zakona i za ukinuće svih vrsta feudalnih obveza.⁷⁴

Slom francuske vlasti i ustanak 1813./1814.

Posljedice šestogodišnje francuske vlasti u kratkom su se roku odrazile na cjelokupnoj društvenoj strukturi. Naposljetku, francuska je uprava u Dubrovniku, kao i u ostaloj Iliriji, izazvala jednodušan otpor svih slojeva stanovništva bez obzira na različitost motiva. Dio vlastele je težio restauraciji Republike i starog sustava, a ostali su se zbog materijalnog sloma povukli iz političkog života. Neki su se deklarativno priklonili građanskoj ideologiji prihvaćajući francuske službe i sinekure te gradeći karijeru kao masoni.⁷⁵ Građanstvo nije željelo obnovu aristokratske vlasti, ali su u ovom razdoblju uništeni glavni izvori njegove egzistencije, pomorstvo i trgovina, a nametnuti porezi i novačenja izazivali su trajno nezadovoljstvo. Ograničavajući se na ublažavanje zaoštrenih suprotnosti između kmetova i vlastele, Francuzi nisu uspjeli steći ni simpatije seljaštva, koje je mučila glad, oskudica i obveza tlake.

Gledajući dugoročno, u ovom je razdoblje došlo do razbijanja stare i okoštale aristokratske društvene strukture. Započet je i ustroj osnovnih oblika trodiobe vlasti, ali se zbog posvemašnjeg siromašenja i ratnih prilika nije mogao pokrenuti intenzivniji gospodarski život, zbog čega su znatno usporeni svi društveni procesi karakteristični za to doba. U takvoj društvenoj stvarnosti

⁷² Antonnio Degl' Ivellio, *Saggio d'un studio storico-critico sulla colonia e sul contadinaggio nel territorio di Ragusa*. Dubrovnik, 1873: 119.

⁷³ »Sui rapporti di contadinaggio del territorio della cassata republica di Ragusa.« *Zemljak*, 99, 100, 101, Zadar, (1843).

⁷⁴ B. Vošnjak, *Ustava in uprava Ilirskih dežel...*: 12-14.

⁷⁵ Francuzi su u Dubrovniku 30. ožujka 1810. osnovali ložu L'Etoile Illyrienne. Uz građane Rada Androvića, Antuna Kaznačića, Paska Zuzzerija, Antuna Radića i druge, članovi lože bili su plemići: Dživo i Mato Gozze, Brnja Vlaho i Dživo Kaboga, Miho, Maro i Vlaho Bona, Petar Sorgo, Ivan Bosdari, te po jedan Ghetaldi, Crijević, Ranjina i Saraca, svi suci i drugi dužnosnici francuske vlasti. Usp. F. Š. (Ferdo Šišić), »Masonstvo u Napoleonovoj Iliriji.« *Šestar* 3-4 (1924): 21-28.

malobrojni Dubrovčani ostali su iskreno vjerni novom poretku i revolucionarnoj ideologiji. Tim više što se ona u našim krajevima pojavila u iskvarenom obliku bonapartizma i novog monarhizma. Kod većine Dubrovčana, pa i onih u francuskoj službi, tinjao je latentan otpor prema postojećem sustavu, što se očitovalo na tipično odmjeren i uglađen način. Da su uspjeli osigurati mir i stanovitu autonomiju Dubrovačke Pokrajine, Francuzi bi imali prilike izgraditi državni ustroj građanskog tipa. Ovakvo, uz stalno ratovanje, novačenja, visoke poreze, neriješeno zemljišno pitanje i nemogućnost gospodarskoga razvitka oni su svoju vlast mogli održavati samo vojnom silom.⁷⁶

Zbog svega toga ne začuđuje brzi slom francuske vlasti, koji je uslijedio od veljače 1813., kada su Englezi zauzeli obližnje otoke i dio Pelješca, do siječnja 1814., kada su francuske trupe napustile Dubrovnik. Ta su zbivanja ponovno bila u uskoj svezi sa širom ratnom situacijom. Francuska vojska se tijekom 1812. povlačila iz istočne i središnje Europe, ostavljajući zbog blokade svoje trupe na jadranskoj obali u neprijateljskom zaleđu i potpunoj izolaciji. Te su se okolnosti od konca 1812. počele odražavati i na francusku vlast u Dubrovniku, koja je oslabila. Tijekom vremena vlastelstu su sve više ohrabivali Napoleonovi porazi i sve jača pozicija Engleza na Jadranu. Europski događaji su ukazivali da se francuskoj vlasti bliži kraj, te da postoji realna mogućnost ponovne uspostave Republike. S jadranske obale i iz Dubrovnika povučena je glavčina postrojbi, tako da je u Gradu od kraja 1812. boravilo samo sedamdesetak vojnika, a još manje ih je bilo u Stonu. Prve vijesti o novom ratu s Austrijom pokazale su lošu stranu francuskog sustava novačenja. Već od travnja 1812. sindaci iz Primorja i s Elafita javljaju o dezertiranju francuskih vojnika, uglavnom pripadnika hrvatskih jedinica iz Vojne krajine. Oni masovno napuštaju položaje, otkazuju poslušnost i sukobljavaju se s domaćim stanovništvom.⁷⁷

U ožujku 1813. Dubrovnik je napustio general Pachtod a zamijenio ga je general Montrichard. Očekujući sukobe s Austrijancima i Englezima, njemu je bilo jasno da se mora povući u utvrđene gradove Dubrovnik i Kotor. Engleski kapetan Harper napadao je od jeseni 1812. Francuze na Elafitima, a u veljači 1813. slijedilo je englesko zauzeće Lastova, te Mljeta, Lopuda i Koločepa. U lipnju je osvojen i Šipan, gdje su Englezi predali civilnu vlast Jeru Nataliju, kojemu se priključila još nekolicina izbjeglih plemića iz Dubrovnika. Manji otpor Francuzi su pružili jedino na Korčuli, odakle su se 4. veljače povukli na Pelješac. Korčulanski poddelegat Vlaho M. Kaboga nastavio je još neko vrijeme djelovati u Orebiću, a potom u Janjini.

Daljnji događaji eskalirali su ustankom dijela vlastele, seljaka i građana, koji su uz engleske i austrijske snage odigrali ključnu ulogu u osvajanju grada i kapitulaciji Francuza. Ustanak nije bio jedinstveno vođen niti organiziran, a vanjskopolitički čimbenici bili su protivni ponovnom stvaranju Republike, pa su razlozi neuspjeha bili mnogobrojni.⁷⁸

⁷⁶ Odnos dubrovačkog stanovništva prema Francuzima slikovito je izražen u dvjema deseteračkim pjesmama Đura Hidže, tiskanim u Martecchinijevoj tiskari 1872., koje govore o događajima iz doba ustanka i istjerivanja Francuza 1813/1814. U drugoj pjesmi je francuska vlast opjeva slijedećim stihovima: Eto je veće od sedam godina/ Da pod jarmom Franačkih hajduka/ Dubrovačka tuguje država./ Izrušiše crkve, i oltare,/ Poplesaše sve naše zakone./ Iz groba nam kosti izmetaše/ I sveca nam Starca ugrabiše/... Sve seljane silom natjeraše/ Gladne, uboge, bose i mlohave;/ Da jim pute priko krša ravne/ Ko će lakše plijene iznositi.

⁷⁷ A.G. 1812. br.105, tit. IX, rub. 2

⁷⁸ Događaji vezani za slom francuske vlasti i ustanak domaćega stanovništva 1813-1814., te englesko-austrijsko zauzeće grada, temeljito su prikazani u starijoj literaturi. Usp. L. Vojnović, Pad Dubrovnika...: 135-196; Ivan Stojanović, »Najnovija povijest Dubrovnika.«, u: Ivan Hristijan Engel i Ivan Stojanović, *Povijest Dubrovačke Republike*. Dubrovnik: 1922: 292-322; Jakov Matković, »O dubrovačkom vlastelinu Jeru Natali.« *Obzor*, 87-89 (1930), Jakov Matković, »Dubrovački otoci u godini 1814.« *Dubrava*, Dubrovnik 113 (1941). Od tiskane građe kojom se služio i Lujo Vojnović najvažniji su memoari jednog od aktera ustanka Frana Bone koje je priredio Giuseppe Gelcich, »Ein Gedenkbuch der Erhebung Ragusas in den Jahren 1813./14.« *Archiv für Österreichische Geschichte*, Wien 64 (1882) (posebni otisak u

Glavni akteri ustanka među vlastelom bili su braća Dživo i Jero Natali, Frano i Pijerko Bona, te kontroverzni Vlaho Brnje Kaboga. U srpnju i kolovozu 1813. u ruke Engleza palo je čitavo Stonsko i Dubrovačko primorje, gdje su kao nositelji vlasti opunomoćeni plemići Antun Marin Kaboga i Luko Bona. Istodobno je Frano Bona strpljivo motivirao konavoske seljake na ustanak protiv Francuza i ponovnu uspostavu Republike, a engleski zapovjednici Lowen i Hoste pridružili su se kapetanu Harperu koji je opsjedao Herceg Novi.⁷⁹ Opunomoćenik admirala Gorea, kapetan Lowen, izdao je 10. listopada 1813. na Lopudu manifest u kojem ističe namjere Engleske i Austrije da priznaju Republiku, te poziva sve stanovnike dubrovačkog područja da se priključe ustanku protiv Francuza. Proglas je, ustvari, imao samo taktički karakter, da bi se olakšalo postizanje savezničkih ciljeva. To je ohrabrilo Jera Natalija, koji je uz englesku podršku na Lopudu obnovio stare dubrovačke zakone, nadajući se da će Republika ponovno biti uspostavljena. Budući da su Englezi proširili vijest o ponovnom napadu Crnogoraca, Frano Bona je lako potaknuo Konavljane na pobunu. Dvadeset i četiri konavoska poglavara su pred Herceg Novim iznijeli Hosteu svoju želju da se stave pod englesku zapovjedništvo u ustanku protiv Francuza, na što im je on deklaracijom odobrio status saveznika. Francuzi su reagirali slanjem žandarmerije i nasiljem u Konavlima, pa su seoski glavari ponovno uputili Hosteu predstavku (čiji autor je vjerojatno Bona), kojom su zatražili obnavljanje starih dubrovačkih zakona. U tom je trenutku na čelo ustanka u Cavtatu stao Vlaho Brnje Kaboga, koji se od lipnja 1813. tajno dopisivao s Harperom i Hosteom, pružajući im obavijesti o kretanju Francuza i zagovarajući ustanak.⁸⁰ Početkom listopada Francuzi su u Cavtatu pokušali uhititi Kabogu, ali je on na vrijeme pobjegao na Hosteov zapovjednički brod »Bacchante«. Na povratku iz Boke na Lopud dva su engleska broda osvojila 28. listopada cavtatsku luku, a francuska se posada povukla prema Dubrovniku. S engleskim vojnicima u grad se iskrcao i Kaboga, pa je istoga dana uz njegovo odobrenje Frano Bona izabran za privremenog guvernera Cavtata. U luci su ostale dvije engleske topovnjače i jedan odred pod zapovjedništvom poručnika McDonalda.

Kako se obruč oko Dubrovnika stezao, aspiracije vlastele su rasle, no bilo je očito da bez šire diplomatske djelatnosti do ponovne uspostave Republike neće doći. Da bi pridobio Engleze za

Znanstvenoj biblioteci u Dubrovniku). Originalni rukopis je naslovljen: *Memorie riguardanti l'insurrezione seguita a Ragusa nel anno 1813. e 1814.* U Povijesnom arhivu u Dubrovniku postoji više verzija ovih zapisa od kojih je jednu preveo i u nastavcima objavio Vice Medini, »Uspomene što se odnose na dubrovački ustanak od god. 1813. i 1814.« *Narodna svijest* 33-35, 37-39, 41 Dubrovnik, (1924). Sličan pregled ovih događaja nalazimo i u memoarima drugog vode ustanka Dživa Natali pod naslovom, *Relazione della rivoluzione fattavi dai Ragusei contro li Francesi l'anno 1813. per ricuperare la patria liberta scritta dal Colonello Conte Natali Patrizio Raguseo*, koji se nalaze u rukopisnoj ostavštini obitelji Natali u dubrovačkom Povijesnom arhivu, (R.O. 177.). Oba se memoarska zapisa podudaraju u bitnim dijelovima, kao što su i obojica autora izrazito kritični prema Vlahu Kabogi kojega indirektno označuju glavnim krivcem za neuspjeh ustanka. U spomenutim dnevnicima V. Stullija i A. Kaznačića u kalendaru *L'Epidauritano* također ima dosta podataka o ovim događajima. J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike...*, donosi niz anegdota i usmeno prepričanih zgoda iz ovoga razdoblja.

⁷⁹ Ovdje nećemo u potpunosti izlagati tijek ustanka i međusobne nesuglasice među vlastelom što je detaljno opisano u tiskanim izvorima i Vojnovičevoj knjizi, već ćemo ukazati na međunarodno politički aspekt zbivanja, koji je bio ključan za konačno austrijsko zauzeće, a o kojem ima nekih podataka u memoarima engleskoga zapovjednika sir Williama Hostea, *Memoirs and letters of Capt. sir William Hoste*. London: Richard Bentley, 1833. U slučaju dubrovačkog ustanka apsurdno je i neutemeljeno govoriti o revolucionarnim nakanama makar i jednoga dijela vlastele, kao što se to pokušava u djelu H. T. Bjelovučić, *The Ragusan...*: 138-163. Naime, politički aktivna vlastela i ostali ustanici ni u jednom trenutku nisu sugerirali nikakve socijalne ni političke promjene koje bi uslijedile poslije protjerivanja Francuza i uspostave stare vlasti.

⁸⁰ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 153-156; W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 267-269; G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...: 22-23. Bona i Natali u svojim memoarima (v. bilj. 70), pripisuju Kabogi neke alkibijadske osobine i častohleplje, pa je on po njihovom mišljenju, unatoč svojoj inteligenciji i sposobnostima, glavni krivac za neuspjeh ustanka. Svojim kasnijim djelovanjem Kaboga je potvrdio takvo opće mišljenje, koje je sugerirao i njegov nadimak »Traditur«.

stvar Republike, Frano Bona je otputovao u Trst na razgovore sa zapovjednikom engleske mornarice na Jadranu, admiralom Fremantleom. Istodobno je vlastela uvjeravala Hostea da će se pod barjakom sv. Vlaha okupiti mnogo više ustanika. Engleska politika postavljala je drugačije ciljeve, pa se on prema tim težnjama držao neutralno, nastojeći pridobiti Dubrovčane za borbu protiv Francuza, ne želeći ujedno prejudicirati uspostavu Republike. Naposljetku je Hoste 15. studenoga u Cavtatu odobrio isticanje dubrovačke zastave, koju je proglasio savezničkom.⁸¹ Ovaj događaj popraćen je aklamacijom puka i pozdravnim plotunima s »Bacchantea«. Poslije svečanog *Te Deuma* u cavtatskoj crkvi, Vlaho Kaboga je pristankom nazočne vlastele, puka i Engleza, proglašen privremenim guvernerom Dubrovačke Republike sa zadaćom da uspostavi stare zakone i poredak. Od tog su trenutka konavoski seljaci počeli formirati naoružane ustaničke jedinice. Troškove prehrane i naoružanja snosili su sami, a Englezi su ih opskrbljivali samo streljivom. Unatoč takvim okolnostima, raspoloženje naroda za ustanak sve je više raslo, ali je Kaboga bivao sve neodlučniji, oklijevajući u daljnjim postupcima.

Na čelu konavoskih ustanika uz vlastelu su bili i seoski glavari. Ustanike u Župi i na Brgatu okupio je i zapovijedao ustankom Dživo Natali. Veliku podršku u organiziranju i obuci ustanika pružio je engleski poručnik McDonald, koji je postao omiljen među Dubrovčanima. Zauzećem Žarkovice i Bosanke, 23. studenoga, postignut je veliki uspjeh. U nemogućnosti da osvoje jaku utvrdu Fort Imperial, ustanici su se ulogorili na padinama Srđa, odakle su ih Francuzi tukli topovskom vatrom iz Grada i s Lokruma. Francuske snage pod zapovjedništvom generala Montricharda sastojale su se od 500 vojnika sa 120 topova u Gradu, 21 u tvrđavi Imperial, 9 na Lokrumu, te šestotjednim zalihama hrane, vode i streljiva.⁸² Da bi uskratio svaku pomoć pobunjenicima u okolici, Montrichard je naredio zapovjedniku narodne straže Mihiu Giorgiju da iz Gruža prisilno dovede u Grad sve plemićke obitelji koje su im pružale utočište, budući da je u Gružu bio smješten ustanički stožer. Istodobno, 26. studenoga, jedan od vođa ustanka Pjerko Bona, približio se sa svojom skupinom do samih Pila. Pred gradskim vratima došlo je do žestokoga okršaja u kojemu su ustanici odbijeni. Kaboga je potom odlučio smjestiti stožer u grušku palaču Sorgo, dok je Dživo Natali u dogovoru s njim blokirao istočne prilaze gradu. Tijekom svih ovih zbivanja Englezi su s nekoliko brodova održavali blokadu gradske luke.

Među vođama ustanka osjećala se nesloga koju je još više poticalo i nejedinstvo među engleskim zapovjednicima. Kapetan Lowen osobno je podržavao Kabogine ambicije, te se na njegov prijedlog i dopuštenje on proglasio »generalnim guvernerom kopnenog područja Dubrovačke Republike i zapovjednikom ustanka pri opsadi grada«. Nitko od vlastele nije se otvoreno suprotstavio ovom Kaboginom samoproglašenju koje je pak prouzročilo sukob između Lowena i Hostea, koji nije odobravao postupke suprotne engleskoj proaustrijskoj politici na Jadranu. Poslije toga, Hoste je uskratio ustanicima svaku daljnju pomoć, prosljedivši u Boku zbog važne zadaće osvajanja Kotora.⁸³ Tijekom noći 8/9. studenoga 1813. došlo je do žestoke bitke oko ustaničkoga stožera u

⁸¹ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 160, W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 279. U pjesmi navedenoj u bilj. 76, opjevan je dolazak Hostea u Cavtat (Kosto kapetane), te podizanje zastave sv. Vlaha u Cavtatu: Iz pučine Inglesa Gjemija/ Srećnom zgodom u Cavtat dojedri/ Na kom bješe Kosto kapetane./ Netom začu sve nevolje naše/ i kuriastvo Franačkih vojnika./ kliknu u glas da ga svak začuje./... Tjerajte ih iz vašega grada/ A ja ću vam od pomoći biti/ Na staro se vratite vladanje/ Otadžbinu vašu ponovite./ Iz ropstva se ružna izbavite./ To izreče: i svetoga Vlaha/ Razvi barjak i prid crkvu stavi./ Ti glas kad u Konavli dođe./ Sva, sva mladost na oružje skaće/ Slijedi barjak starca Vlaha svoga/ A vlada jih Spaletiću Vlaho ... (Vlaho Kaboga op. a.).

⁸² W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 299.

⁸³ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 164-166, W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 288.

dvorcu Sorgo u Gružu. Oko 250 Francuza pokušalo je osvojiti dvorac i zarobiti ustaničke vođe. Vlaho Kaboga i Pjerko Bona, te glavari Konavljana Mato i Miho Milić su sa 60 ljudi poslije četverosatne borbe uspjeli odbiti napad. Francuzi su se morali povući kada je Dubrovčanima pred zoru pristigla pomoć Natalijevih snaga s Brgata. Kaboga je 10. studenoga izdao proglas u kojem je opisao tijek borbe i pohvalio ustanike, te zahvalio sv. Vlahu na pomoći. Francuzi su imali gubitke od 10 poginulih i 20 ranjenih vojnika. Na dubrovačkoj strani ranjen je Pjerko Bona, jedan od vođa ustanka.⁸⁴ U prosincu 1813. Kabogin je stožer premješten u Rijeku Dubrovačku, gdje su se ustanicima pridružili tamošnji stanovnici. Od tada traju sve učestalije nesuglasice između Kaboge i većeg dijela vlastele. Naime, među plemstvom su se profilirale dvije političke struje. Članovi obitelji Natali i Bona zalagali su se za oštrije isticanje političkih ciljeva i samostalnije akcije za oslobođenje, te za obuhvatniju diplomatsku djelatnost. Drugi dio vlastele je oportunistički podržavao Kabogu, koji je uživao naklonost Lowena i popularnost među ustanicima, ali mu je od oživljavanja Republike važniji bio osobni interes.

U međuvremenu, austrijske su trupe zauzele Dalmaciju, vodeći posebno računa o Dubrovniku. Budući da nisu mogli odvojiti znatniji broj vojnika za osvajanje dubrovačkog područja, Austrijanci su pojačali diplomatsku djelatnost pouzdajući se u englesko savezništvo. U tom se pogledu situacija na terenu komplicirala, jer se austrijski pouzdanik, opat Brunazzi, sukobio s Hosteom, pa je njihova daljnja suradnja bila prekinuta.⁸⁵ General Tomašić, s naslovom privremenog guvernera Dalmacije, Dubrovačke države i Boke Kotorske, u studenome je izdao proglas sindacima Pelješca i Primorja da prisegnu vjernost austrijskome caru. Poziv je dobro prihvaćen, budući da se tamošnji stanovnici nisu u velikom broju priključili dubrovačkim ustanicima. Krajem prosinca stigao je u Ston general Danese s manjom jedinicom pješništva, te je od stanovnika zatražio prihvaćanje austrijske vlasti uz obrazloženje da je Republika propala.⁸⁶ Osim toga, Austrijanci su raspačavali letke sličnog sadržaja. Uviđajući opasnost od proširenja ustanka, koji je štetio austrijskim interesima, general Tomašić je iz Zadra uputio dvije bojne tek unovačenih Hrvata pod zapovjedništvom generala Todora Milutinovića. On je 3. siječnja stigao u Gruž, gdje je zatekao ustanike i manju englesku jedinicu. Pred vođama ustanka Milutinović se izjasnio za status quo, tj. za provizorij do konačne odluke o sudbini grada, naglašavajući osnovni cilj - protjerivanje Francuza. Austrijanci su u početku morali pokazati popustljivost prema ustanicima, poštujući njihovo odvojeno zapovjedništvo. Kaboga je odmah sklopio dobre odnose s Milutinovićem, koji je prozreo njegovo častohleplje i ponudio mu visoko mjesto u budućoj austrijskoj upravi grada. U takvim okolnostima Austrijanci su prosljedili prema Boki, očekujući predaju Kotora kojega je opsjedao Hoste.⁸⁷

Sudbina Dubrovnika i ovoga je puta bila isprepletana događajima u Boki Kotorskoj, odnosno s međunarodnopolitičkim implikacijama tamošnjih prilika. Držanje Engleza u dubrovačkome slučaju, te njihov odnos prema Austriji, dio je njihove ukupne politike na Sredozemlju. Glavni kreator te politike bio je engleski predstavnik u Beču i Carigradu sir Robert Adair. On se zalagao za austrijske interese na Jadranu, kako zbog austrijske pomorske inferiornosti, koja je odgovarala Englezima, tako i zbog opozicije prema Rusima i Turcima, koji su na Jadranu također imali svoje interese. Ta englesko austrijska sprega stvorena je još 1806., u vrijeme Adairovoga službovanja u

⁸⁴ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 166. U memoarima Bone i Natalija detaljno je opisan tijek borbe, Kabogino kukavištvo i pasivni odnos Hostea koji je iz Koločepškoga kanala promatrao ishod sukoba.

⁸⁵ W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 272, 273, 292.

⁸⁶ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 169, G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...»: 25-27.

⁸⁷ G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...»: 25-27.

Beču. Ovakva se politika posebno očitovala u slučajevima Dubrovnika i Boke Kotorske, na koje je Austrija polagala povijesno pravo. Unatoč takvoj engleskoj orijentaciji, Hoste je kao vojnik napravio u Boki neke političke pogreške koje su se odrazile u Dubrovniku. Englezi su s pet brodova pod njegovim zapovjedništvom započeli opsadu Boke početkom listopada 1813. Najprije je osvojen Herceg Novi, a potom i tvrđave Španjol i sv. Juraj. Osvajanje Kotora predstavljalo je tešku vojnu zadaću, ponajviše zbog nepristupačnog terena, ali i zbog kašnjenja austrijske pomoći u pješastvu. Iako je bio svjestan etničkih i konfesionalnih razlika među stanovništvom Boke i zaleđa, Hoste je u toj situaciji proglasom pozvao sve domoroce (natives) da mu se pridruže u protjerivanju Francuza.⁸⁸ Tada je svoju šansu, kao eksponent Rusije, vidio crnogorski vladika Petar I, koji je odmah ponudio svoju pomoć. Tako se engleski zapovjednik našao u procjepu između Crnogoraca, koji su nudili pomoć, i većine proaustrijski orijentiranih Bokelja, koji su željeli izbjeći crnogorsku dominaciju. Cjelokupna situacija je usporavala zauzeće Kotora pa se Hoste, poslije svađe s Bokeljima zbog topova iz tvrđave Španjol, povukao prema središnjoj Dalmaciji. U Boku se vratio tek 12. prosinca, kada je uz pomoć Crnogoraca i Bokelja ponovno započeo opsadu Kotora. Mukotrpo postavljanje topništva po kotorskim brdima se isplatilo, budući da se poslije kraćeg bombardiranja francuski general Gauthier odlučio na predaju pod časnim uvjetima.⁸⁹ Tijekom trajanja dvadesetodnevene opsade Hoste je očekivao pomoć austrijskoga pješastva koja je, međutim, izostala. Milutinović je štedio svoje snage, čekajući u Gružu ishod situacije. To je prouzročilo novu napetost u savezničkim odnosima, jer je Hoste, ljut na austrijskoga generala, grad predao mješovitoj bokeljsko crnogorskoj komisiji, iako je čitavu Boku trebao predati isključivo Austrijancima.⁹⁰ Ovaj je slučaj izazvao veliki diplomatski spor, pa je Hoste pretrpio žestoke kritike lorda Aberdeena, koji mu je zabranio sklapanje bilo kakvih sporazuma s domaćim stanovništvom. Poučen tim lošim iskustvom, Hoste je zadržao čvrsti stav prema Dubrovčanima, ne htijući im dati pomoć u topništvu prije dolaska Austrijanaca. Naposljetku, s engleskog stajališta, nezavisnost Republike bila bi presedan koji bi dao za pravo vladiki Petru da zadrži dijelove Boke, čime bi ojačao ruski utjecaj na Sredozemlju. Iz kasnijeg Aberdeenovog pisma Hosteu od 23. veljače 1814. jasno je da su Englezi još na pregovorima u Saskoj pristali štiti austrijske interese na Jadranu, prepuštajući Dubrovnik njihovoj vlasti.⁹¹

U takvom političkom okruženju nastavljena je u siječnju 1814. opsada Dubrovnika. Odbijen od Crnogoraca u Boki, Milutinović se vratio u Dubrovnik s ciljem da najprije tu osigura austrijske interese. Početkom siječnja u grad se iz Trsta vratio Frano Bona. U razgovora s njim admiral Fremantle je priznao podršku koju Englezi pružaju Austriji, ali je istaknuo da pitanje Dubrovnika ostaje otvoreno do konačnoga diplomatskoga rješenja.⁹² Situacija je nalagala neodložan sastanak i dogovor vlastele o daljnjem diplomatskom i političkom djelovanju. No, tada su se pokazale sve slabosti i razjedinjenost stare aristokracije, kao i njeno potpuno nerazumijevanje interesa puka i seljaštva. Kaboga je stalno odgađao dogovore vlastele, posebno poslije Milutinovićevog povratka iz Boke. Najposlije je Frano Bona odlučio sazvati skup na koji su se odazvala 44 bivša člana Velikoga vijeća. Skupština vlastele održana je 18. siječnja u Rijeci Dubrovačkoj. Frano Bona je upoznao skup s trenutačnim političkim prilikama, te je obrazložio svoje dojmove iz razgovora s

⁸⁸ W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 270-272.

⁸⁹ W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 280-290. Predaja Kotora uslijedila je 5. siječnja 1814.

⁹⁰ W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 280-290.

⁹¹ W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 299.

⁹² G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...»: 26.

engleskim zapovjednicima u Trstu. Također su pročitana i izvješća dubrovačkih pouzdanika Miha Božovića iz Carigrada i Miha Bone iz Beča. Glavni argument vlastele pred saveznicima trebala je biti činjenica da je Republika osvojena silom, te da se Veliko vijeće nikada nije odreklo suvereniteta. Vlaho Kaboga se na sastanku držao neutralno, ne pokušavajući skrivati da je u dosluhu s Milutinovićem. Taj je stav pokolebao većinu vlastele, pa nije donesena eksplicitna odluka o ponovnoj uspostavi Republike. Republikanska skupina Bone i Natalija nije mogla neutralizirati veliki Kabogin utjecaj na ustanike, a bojala se i reakcije Engleza i Austrijanaca. Skupština je ipak izrijekom utvrdila da se vlastela sastaju na osnovi vlastitog ustava, čime je naglašen kontinuitet vlasti. Doneseni su sljedeći zaključci: 1) Da se Miho Bona, koji je boravio u Beču, uputi u mjesto sastanka savezničkih vladara da bi ishodio ponovnu uspostavu Republike i zaštitio njezine interese, 2) Da Vlaho Kaboga i dalje obnaša dužnost privremenog guvernera (iako je on uz pomoć Lowena i Milutinovića sebi dodijelio širi naslov), 3) Da se uputi pismo Mihi Božoviću u Carigrad sa zamolbom da se zauzme u interesu Republike, 4) Da se o Boninoj misiji u Beču izvjesti general Milutinović i engleski zapovjednik, 5) Da se imenuje komisija koja bi se brinula o izvršenju odluka, te o prikupljanju novčanih priloga za troškove diplomatskih aktivnosti, 6) Kao članovi te komisije imenovani su Dživo Kaboga, Niko Pozza Sorgo, Niko Giorgi i Frano Bona, 7) Da se Karlo Natali pošalje u Zadar generalu Tomašiću i obrazloži mu želje Dubrovčana.⁹³ Ovakovim odlukama Skupština u Rijeci Dubrovačkoj nije iskazala pravu odlučnost u svojim namjerama, a labavi kompromis različitih struja među vlastelom pogodio je Kaboginim ambicijama.

Primivši odluke vlastele, Milutinović je 20. siječnja 1814. zatražio od Tomašića daljnje instrukcije. Zaključeno je da Austrijanci, zbog maloga broja svojih snaga, ne poduzimaju ništa do konačnog zauzimanja grada. Milutinović je čak izdao preporuku Karlu Nataliju za njegov put u Zadar, gdje se trebao sastati s Tomašićem, a Hoste nije ni odgovorio na dubrovački memorandum. Odbor vlastele je 22. siječnja uputio pismo i akreditive Mihi Boni u Beč sa zadaćom da nastupi kao senator i izaslanik Republike u bilo kojem mjestu gdje se europski vladari budu sastali radi pregovora.

U međuvremenu je opsada nastavljena, a odlučne borbe su započele 19. siječnja 1814. Osnovni hendikep ustanka bio je u tome što su pobunjenici bili potpuno odsječeni od Grada i uopće nisu znali što se u njemu događa, kao što ni onima u Gradu nije bilo poznato što se zbiva u okolici, niti su znali za karakter ustanka. Uvidjevši važnost tvrđava na Srđu i Lokrumu, Hoste je započeo postavljati topove na padinama Srda i na sjevernim stranama Gruža. Englezi su na Brgatu prekinuli dotok vode u vodovodu, a istočno od grada su zauzeli samostan sv. Jakova.⁹⁴ Hoste, koji je do tada odbijao prepustiti Dubrovčanima topništvo, ustupio je Milutinoviću jedan veći i dva manja topa, a ustanicima je dopustio da budu uz baterije pod engleskim zapovjedništvom.⁹⁵ U borbi su se ponovno istakli vođe ustanka, Natali, Bona, braća Milići, Božo Ghetaldi, Petar Peričević, Antun Dordelli i Vlaho Kaboga. Uvidjevši bezizgledan položaj, general Montrichard je 26. siječnja zatražio pregovore o predaji Grada. Milutinović je iz pregovora isključio ustanike, na što je Natali predložio da se cjelokupna ustanička vojska stavi pod englesko zapovjedništvo. Natalijev prijedlog ponovno je odbijen, jer većina vlastele nije željela doći u izravni sukob s Austrijancima. Osim

⁹³ G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...: 27, L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...: 177-184* i prijepis rezolucije: 428-430. Original rezolucije s pečatom Republike čuva se u povijesnom arhivu u Dubrovniku kao jedan od posljednji zvaničnih dokumenata Dubrovačke Republike.

⁹⁴ W. Hoste, *Memoirs and letters...: 296-298.*

⁹⁵ G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...: 30, W. Hoste, *Memoirs and letters...: 299.*

toga, Hoste je već sutradan predao zapovjedništvo kapetanu Goweru, koji uopće nije bio upućen u dubrovačku situaciju. Nezadovoljstvo ustanika bilo je pojačano činjenicom da su prozreli austrijske namjere kojima se ničim nisu mogli suprotstaviti. Na pregovorima s odborom vlastele Milutinović je otvoreno priznao da mu je u ime cara naređeno osvajanje Dubrovnika, a da će se sudbina grada riješiti diplomatskim putem. Budući da mu je za osvajanje Grada bila potrebna respektirajuća oružana sila ustanika, on je pristao da prilikom zauzeća gradskih utvrda, uz austrijsku i englesku, bude istaknuta i zastava sv. Vlaha. Također je utvrđeno da guverner Kaboga i odbor vlastele mogu nastaviti s radom. Milutinovića je podržao i Gower, koji je predstavnicima odbora dao do znanja da priznaje samo austrijsku vlast u Dubrovniku.⁹⁶

Ne znajući za ovaj dogovor i uspjehe ustanika, došlo je i do pobune stanovnika unutar gradskih zidina. Masa pučana razoružala je francuske straže i onesposobila topove, te izvjesila na Orlandov stup barjak sv. Vlaha. To se zbivalo 27. siječnja, u trenutku dok je general Montrichard vodio pregovore u Gružu. Uočivši pobunu, na vrata od Ploča je pristigao Dživo Natali sa oko tisuću Župljana i Brgaćana koji su blokirali istočni prilaz u Grad. Ne imajući predodžbu o karakteru ustanka, gradonačelnik Sabo Giorgi i njegov pomoćnik Bosdari nisu dopustili ustanicima ulazak u Grad. To su opravdavali mogućim neredima i pljačkom koja bi nastupila u tom času. Ustvari, gradska vlast se bojala sukoba ustanika i austrijske vojske, čiji se dolazak očekivao svakog trenutka. Tako je zbog vlastitog nejedinstva propala prilika Dubrovčana da u posljednji trenutak sami oslobode svoj Grad.⁹⁷

Neovisno o ovim zbivanjima, Milutinović i Montrichard su u Gružu ugovorili časnu predaju Grada. Francuski uvjeti su odgovarali i Austrijancima, koji su željeli izbjeći veći sukob. Milutinović se obvezao da pobjednička vojska neće ući u Grad dok se svi Francuzi brodovima ne evakuiraju. U Gružu je 27. siječnja potpisana kapitulacija Francuza, koja je istoga dana i ratificirana.⁹⁸ U tom je trenutku Kaboga otvoreno stao na austrijsku stranu počevši otpuštati skupine ustanika iz Konavala. Za to vrijeme Natali je sa svojim trupama još uvijek čekao ulazak u Grad pred vratima od Ploča.

Francuska vojska je 27. i 28. siječnja 1814., poslije osam godina napustila Dubrovnik. Poslijepodne 28. siječnja Austrijanci i Englezi su, probivši vrata od Pila ušli u Grad, ne dopuštajući istodobno ulazak dubrovačkim ustanicima. Milutinović se osjećao jak te se uz potporu Kaboge nije više ni obazirao na gruški dogovor s vlastelom. Daljnje događaje vezane za odnos prema ustanicima najbolje ilustrira primjer s dubrovačkim barjakom koji se, uz austrijski i engleski, vijao još dva dana, da bi 30. siječnja Milutinović naredio Giorgiju da ga skine. U tom se trenutku i kod posljednjeg kneza i vjernog francuskog pristaše probudio izgubljeni osjećaj domoljubnog dostojanstva, te je odgovorio da ne može - jer da ga je pripeo puk.⁹⁹

Budući događaji pokazali su austrijsku odlučnost da zavlada čitavom istočnom obalom Jadrana, od Venecije do Boke Kotorske. Savezničke sile učinile su sve da se pitanje Dubrovnika izbjegne na Bečkom kongresu 1815. Dubrovačkom predstavniku Mihi Boni bilo je onemogućeno sudjelovanje na Kongresu, dok je Milutinović naprosto prejudicirao odluke saveznika, ponašajući se odmah po zauzeću kao pravi gospodar Grada. Iako se Lujo Vojnović u svome djelu »Pad

⁹⁶ G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...: 34, 35, L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 190.

⁹⁷ G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...: 34, 35, L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 190.

⁹⁸ W. Hoste, *Memoirs and letters...*: 299, L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 194 i tekst kapitulacije: 433-439.

⁹⁹ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika...*: 195, G. Gelcich, »Ein Gedenkbuch...: 35.

Dubrovniku« silno trudio da opravda postupke građana i dokaže jedinstveno držanje svih slojeva stanovništva glede ponovne uspostave Republike, među dubrovačkom vlastelom, pukom i seljaštvom vladalo je posvemašnje nerazumijevanje i nejedinstvo, te nije postojala nikakva jasna osnovica zajedničkog djelovanja. Trenutačni zajednički gnjev protiv Francuza i oduševljenje zbog njihovog poraza nisu bili dovoljni da povežu sve sastavnice dubrovačkoga društva oko ideje obnove Republike. Pretrpjevši politički slom, gospodarski iscrpljen i od međunarodnih krugova zaboravljen, Dubrovnik je na Bečkom kongresu priključen Habsburškoj Monarhiji, te se tako ponovno našao u zajednici s većinom hrvatskih zemalja.

Unatoč brojnim negativnim posljedicama, koje su uostalom plod širih općeeuropskih procesa, u idućem razdoblju su još više ojačale spona Dubrovnik s Dalmacijom i ostalim hrvatskim krajevima. Uloga Dubrovnik, njegove povijesti i kulturne baštine, pokazala se osobito značajnom tijekom povijesne pripreve hrvatskog naroda za teritorijalnu i nacionalnu integraciju, kako u ilirskom razdoblju tako i kasnije, tijekom zrelog nacionalnog preporoda.¹⁰⁰

¹⁰⁰ U cjelovitom sagledavanju povijesti dubrovačkog društva, razdoblje francuske uprave ima golemu kulturološku važnost. U to doba među građanima i vlastelom u Dubrovniku djeluje značajna skupina pisaca, pjesnika, dramatičara, jezikoslovaca i prosvjetnih djelatnika od kojih neki spadaju u posljednje europske latiniste, a mnogi su pak gorljivi pristaše širenja hrvatskog jezika. Neki od tih intelektualaca prihvatili su politički angažman i sinekure u okvirima francuske i austrijske vlasti, a neki su u političkom smislu bili vezani za stari poredak. Uz nezaobilazne jezikoslovce, braću Frana Mariju i Urbana Appendinija te Joakima Stullija, valja spomenuti Đura Hidžu, liječnika i pjesnika epigrama na latinskom i hrvatskom, prevoditelja Katula, Horacija i Ovidija. Vlaho Stulli napisao je osebnju naturalističku dramu na hrvatskome, *Kate Kapuralica*, a hrvatski pjesnici Pjerko Sorgo i Marin Zlatarić poznati su kao dopunitelji Gundulićevoga *Osmana*. U hrvatskoj versifikaciji nije zaostajao ni ponašeni Francuz Marko Bruerević, a po latinskim odama i prigodnim domoljubnim pjesmama poznati su Luko Didak Sorgo, Miho Grgurević, Rafo Radelja te braća Tomo i Antun Chersa. Dva su glasovita onodobna latinista Brnja Zamagna i Džono Resti prevoditelji Homera (sa grčkog na latinski), a uz bok im je po važnosti kanonik, kaptolski vikar dubrovačke nadbiskupije Đuro Ferić, čiji je hrvatski dio opusa imao posebnog odjeka tijekom preporodnog razdoblja. Za opći uvid u djelovanje dubrovačkih pisaca s početka 19. st. usp. Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*. I i II, Ragusa: Antonio Martecchini, 1802-1803; Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1961.; Skupina autora, *Povijest hrvatske književnosti III*. Zagreb: Liber, 1977. O značaju braće Appendini i Joakima Stullija usp. Josip Nagy, »Franjo Marija Appendini.« *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, Beograd 3 (1923); Miljenko Foretić, »Appendini, Franjo Marija (Francesco Maria).« *Hrvatski biografski leksikon* 1 (1983): 213-215; Mijo Brlek, *Leksikograf Joakim Stulli (1730-1817)*. Zagreb: JAZU, 1987. Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990.

Stjepan Ćosić

DUBROVNIK AMONG THE ILLYRIAN PROVINCES

Summary

By the end of 1809., Dubrovnik had already been adjoined to the French-administered Illyrian Provinces - a newly constituted state stretching throughout the greater part of Croatian and Slovenian ethnic territory. In 1810 French administration introduced new government services in Dubrovnik, having reached its final concept with the enforcement of the government and law decrees dating April and September 1811. Having centralized the administration, the authority of the administrator, Garagnin, was fairly reduced, whereas the intendant Marshal Marmont still had considerable influence over circumstances in Dubrovnik in 1810/11. Due to the war, the English blockade at sea, and growing financial problems, all the ambitiously conceived French operations came to a halt. Although on 1 January 1812. Dubrovnik saw the complete realization of French civil law, no territorial changes followed. Matters concerning feudal obligations were treated as private legal matters. Property issue was further complicated by the French abolishment of the institution of fideikomis. Incomplete and fruitless French administrative measures, inadequate tax policy, and constant pressure resulted in the accumulated dissatisfaction of all social classes, which culminated in an anti-French uprising. Owing to a number of social factors as well the circumstances in foreign policy, this ultimate revolt lit by the Ragusan sense of fellowship ended in the annexation of Dubrovnik by the Habsburg Monarchy.